

I stadens utkant – arkeologi vid Försvarsgården, Växjö

Arkeologisk undersökning
och förundersökning 2015-2016
Försvarsgården I, Växjö socken, fornlämning 170,
Växjö kommun, Småland

Arkeologisk rapport 2016:15
Johan Åstrand

MUSEIARKEOLOGI SYDOST
– en del av **Kalmar läns museum**

I stadens utkant – arkeologi vid Försvargården, Växjö

Arkeologisk undersökning och förundersökning 2015-2016

Försvargården 1, Växjö socken, fornlämning I70, Växjö kommun, Småland

Författare	Johan Åstrand
Copyright	Kalmar läns museum 2016
Redaktion	Per Lekberg, Stefan Siverud
Kartor	Publicerade i enlighet med tillstånd 507-98-2848 från Lantmäteriverket
Förlag	Kalmar läns museum
ISSN	I400-352X

Abstract

Keywords: medieval Växjö, brick kiln, early suburb area

From the end of 2015 to the beginning of 2016 an excavation was conducted in the area around a historical building “Försvarsgården” in central Växjö. The house was built in the late 18th century and was at that time situated outside of the town limits. The area had been used for several activities typical for the outskirts of a city. Debris from a medieval brick kiln was found. The kiln itself was not found but it must have been placed close to the excava-

ted area. The bricks have probably been made for the nearby Växjö cathedral. The area was also used for farming connected to a number of small cottages. By the end of the 18th century larger houses were built and an early suburb was established. Remains of houses, pits and gardens were excavated. Among the remains was a building that had been a part of a 19th century tannery.

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	9
Ärendet och arbetets omfattning	11
Målsättning	11
Området i äldre kartmaterial och historiska källor	13
Fornlämningsbild och tidigare undersökningar	21
Genomförande	23
Resultat	25
Fynd	43
Analyser och konservering	44
Tolkning	45
Utanför staden	45
Medeltida tegelslagning och gamla ägostrukturer	46
Växjösjön, torpen och odlingen.....	48
Försvarsgården och det Östra grannhället.....	49
Förslag till åtgärder och utvärdering	55
Referenser	56
Tekniska och administrativa uppgifter	58
Bilagor	59

Sammanfattning

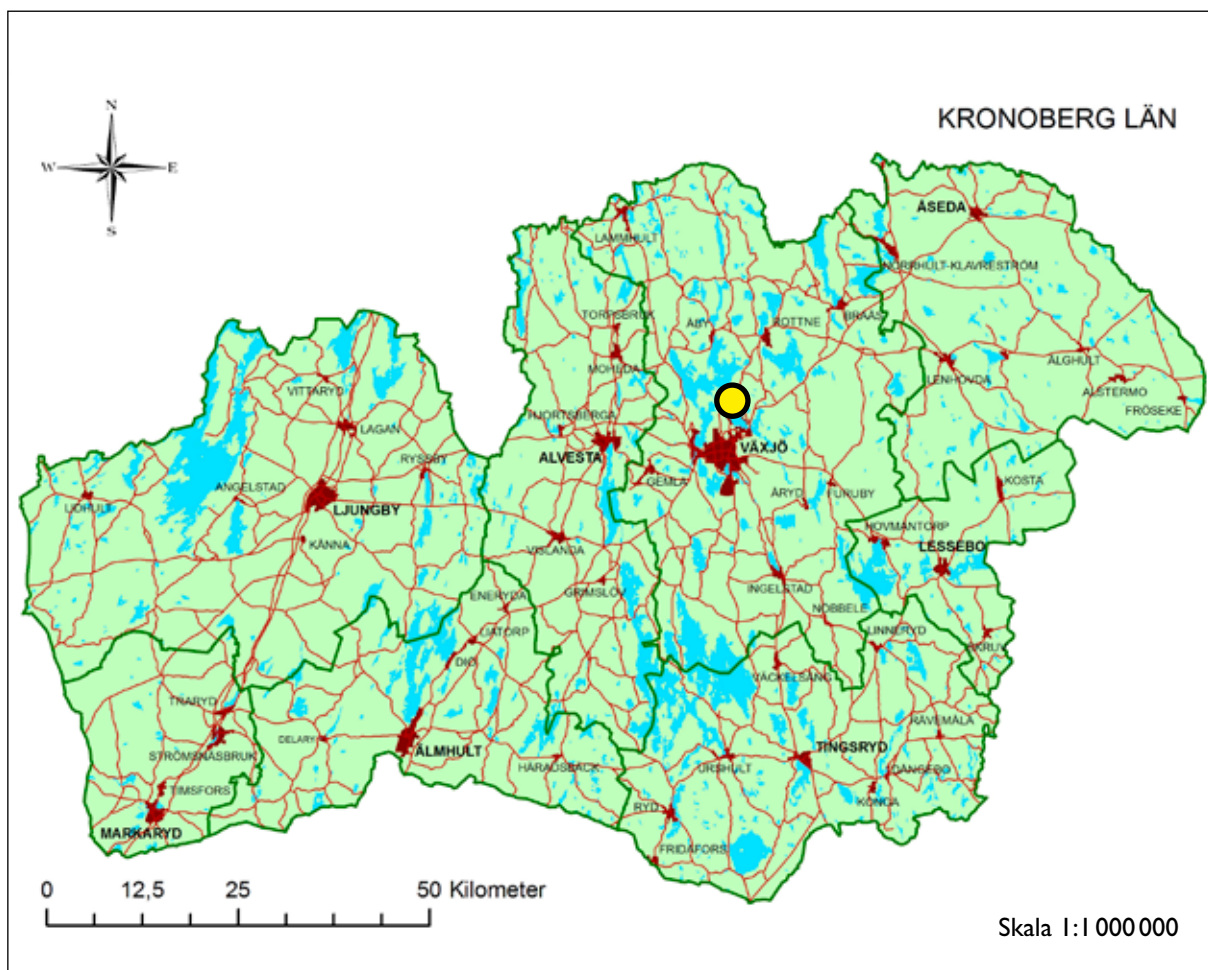
Från senhösten 2015 till våren 2016 gjordes en arkeologisk undersökning i anslutning till Försvarsgården i Växjö. Undersökningen gjordes med anledning av att Växjö kommun Fastighets AB, VÖFAB, genomför en ombyggnad och omvandling av fastigheten till en förskola. Platsen ligger strax utanför begränsningen för fornlämning 170, Växjös äldre stadslager. Tidigare undersökningar har dock visat att det finns bevarade lämningar från 1600- till 1800-tal i närområdet. I byggprojektet ingick en tillbyggnad i form av en ny flygelbyggnad på huvudbyggnadens östra sida. Inom ytan för tillbyggnaden gjordes en arkeologisk förundersökning. Även olika typer av markarbeten gjordes inom ett ca 2000 m² stort område runt om Försvarsgården. Dessa omfattade alltifrån matjordsavbaning till ledningsgrävning. I samband med dessa ingrepp gjordes en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning. Det arkeologiska arbetet utfördes av Museiarkeologi sydost.

Området omkring Försvarsgården har präglats av läget strax utanför stadsgränsen och av närheten till Växjösjön vars strandlinje på de äldsta kartorna går strax söder om gården. Den äldsta verksamhet som kunde knytas till området var tegelslagning. I området norr om huvudbyggnaden påträffades en stor mängd felbränt tegel och rester från en raserad tegelugn. Materialet var använt som fyllning

i grundkonstruktion. Massornas renodlade innehåll antyder dock att tegelugnen bör ha stått i närheten. Lagret med tegelugnsmaterial kunde ¹⁴C-dateras till mellan 1300 och 1430 e Kr. Det är rimligt att anta att tegelugnen producerat tegel för domkyrkan. All mark på denna sida staden ägdes under medeltiden av kyrkan och platsen bör ha varit lämplig för en tegelugn med närhet till domkyrkan men ändå på brandsäkert avstånd från kyrkan och staden.

På gårdens norra sida fanns flera diken och rännor samt även den grundkonstruktion där tegelugnsfyllningen använts som underlag. Anläggningarna var alla orienterade i nordsydlig riktning och förefaller anknyta till någon form av gräns eller ägoindelning. Dessa markeringar motsvaras inte av den ägoindelning som syns på den äldsta kartan över området från 1658 och indelningen bör därför vara äldre. Eftersom fyllningen i en av de övre konstruktionerna, som tidigare nämnts, kunde dateras till perioden 1300 till 1430 är det rimligt att anta att anläggningarna återspeglar en äldre medeltida ägostruktur inom ramen för kyrkans jordinnehav.

Genom äldre kartor vet man att det tidigt fanns en bebyggelse med torp och små hus i området vid Försvarsgården. Skriftliga uppgifter tyder på området beboddes av enkelt folk varav många med dåligt rykte. Från denna bebyggelse fanns dock få spår bevarade. Ett

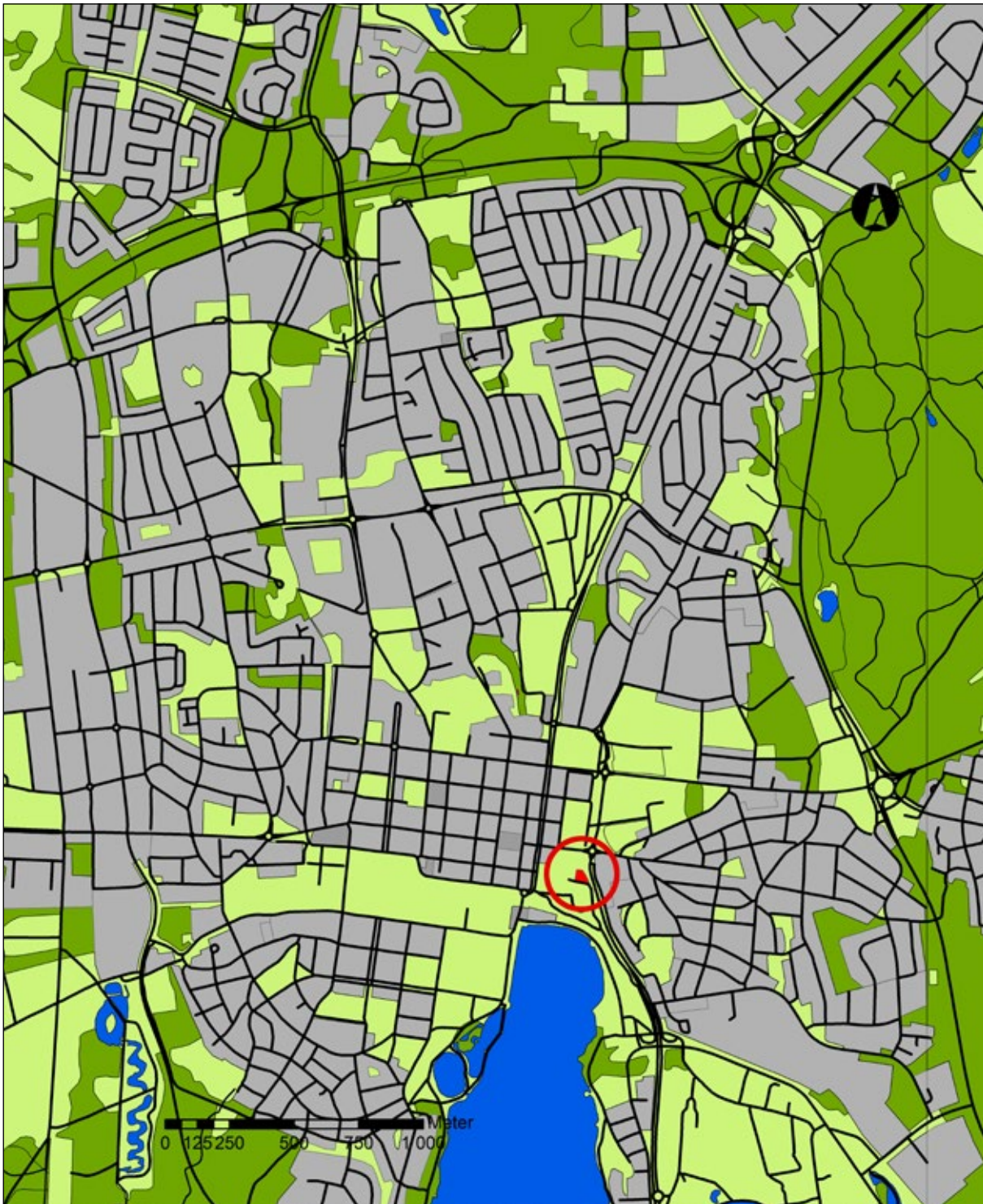

Figur 1: Länskartan med undersökningsplatsens läge i Växjö markerad.

antal avfallsgropar, odlingsspår och möjligen några enkla byggnadsrester var lämningar från denna tid. Bebyggelsen ökade dock i omfattning och från slutet av 1700-talet och framåt uppfördes flera större gårdar, bland annat Försvarsgården. Dessa beboddes av väletablerade familjer som Rappe och Bosiman vilka innehade Försvarsgården. Inför byggandet av Försvarsgården hade man först fört på anläggningslager för att bygga upp en grund för huset. Gårdsplanen framför huset hade varit täckt av flata stenar. Runt huset fanns spår av omfattande trädgårdsland som varit i bruk fram till i sen tid.

Under slutet av 1800-talet utvecklades bebyggelsen i området till en förstad som kallades för *Östra grannhället*. När Växjö efter år 1900 började växa österut fanns den äldre bebyggelsen länge kvar som en enklav med äldre och alltmer förfallna hus. Från 1950-talet och framåt revs nästan all bebyggelse. Försvarsgården räddades dock kvar genom en donation från Bergendahlska stiftelsen och blev samlingslokal för de frivilliga försvarsorganisationerna. Idag ligger Försvarsgården som en påminnelse om en annan tid när detta var en plats utanför stadsgränsen.

Figur 2: Undersökningsområdets läge i Växjö stad.

Inledning

Försvargården ligger idag i den östra delen av Linnéparken mitt i centrala Växjö (figur 2,3). När gården byggdes låg den i en gränsszon mellan stad och land. Här har funnits tegelugnar, garverier men även tillhåll för människor i samhällets utkant. Efterhand började man anlägga gårdar för stadens etablerade familjer och i slutet av 1800-talet växte en förortbebyggelse fram i området som kallades för *Östra grannhället*. Denna informella stadsdel hamnade under 1900-talets expansion i bakvattnet och husen revs för att ge plats för park, vägar och grönområden. Det enda hus som blev kvar var Försvargården. Gården och omgivningen har en intressant historia som sällan uppmärksammas eftersom platsen inte ingick i den egentliga staden. Gården har genom åren haft många namn och kallats både *Rapperska gården* och *Boismanska gården*. I denna rapport används den nuvarande beteckningen Försvargården genomgående oavsett vilken tidsperiod i gårdens historia som avses.

Under slutet av 2015 påbörjade Växjö kommun en omgestaltning av området och en utbyggnad av Försvargården. Detta gjordes med anledning av att byggnaden skulle bli ny förskola. Försvargården ligger strax öster om

gränsen för RAÅ 170, Växjös äldre stadslager, och vid tidigare undersökningar har lämningar från perioden 1600- till 1800-tal påträffats i området. Eftersom omställningen av Försvargården innebar en utbyggnad med ytterligare en flygelbyggnad, nya ledningsdragningar samt andra former av markarbeten beslutade Länsstyrelsen att en arkeologisk förundersökning och undersökning behövde göras.

Det arkeologiska arbetet utfördes vid olika tillfällen från november 2015 till april 2016 i samband med pågående markarbeten. Undersökningen utfördes av Museiarkeologi sydost/Kalmar läns museum. Projektledare var Johan Åstrand som utförde fältarbetet tillsammans med Andreas Emilsson. Uppdragsgivare var Växjö kommun Fastighets AB.

I rapporten ges först en bakgrundsbild till området med vad som är känt utifrån historiskt material och genom tidigare undersökningar. Därefter presenteras de lämningar som undersöktes och i tolkningsdelen förs en diskussion om hur man kan ha brukat platsen under olika tidsperioder. Som bilagor finns analysresultat, anläggnings- och schaktbeskrivningar samt en kompletterande plan.

Figur 3: Undersökningsområdets läge i centrala delen av Växjö.

Ärendet och arbetets omfattning

Försvarsgården utgörs av en huvudbyggnad belägen i östvästlig riktning. I sin västra del är denna sammanbyggd med en kortare vinkelbyggnad som ligger i nordsydlig riktning. I samband med att man omvandlar Försvarsgården till förskola har man gjort en tillbyggnad i öster med ytterligare en byggnad lagd i vinkel. Tillbyggnaden omfattade en yta av ca 15 x 7,5 meter och inom denna yta gjordes en förundersökning (112 m²). I området runt om Försvarsgården gjordes även markarbeten för ledningsdragningar samt för omformandet av miljön runt gården. Schaktningar gjordes då på olika djup beroende på vilken typ av markarbeten som utfördes. Överlag gjordes dock en avbaning med djup av 0,3 meter inom hela undersökningsområdet. I samband med dessa markarbeten utfördes det arkeologiska arbetet som en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning. Att schaktningsövervakning gjordes redan vid så pass grunda markarbeten beror på att man sedan tidigare vet att det finns bevarade lämningar strax under nuvarande markyta. Som exempel kan nämnas den stenlagda väg som tidigare undersökts direkt söder om Försvarsgården och som låg på ett djup av endast 0,2 meter under markytan. Undersökningsområdet hade i sin helhet, inklusive befintliga byggnader, en yta av ca 2000 m² (figur 3).

I Länsstyrelsens förfrågningsunderlag (daterad 2015-10-02), angavs att de arkeologiska insatserna i området skulle utföras som en förundersökning och inte som någon undersökning i form av schaktövervakning. Efter att ha diskuterat arbetet med uppdragsgivaren visade det sig dock svårt att kunna hålla byggherrens tidsplaner med enbart denna typ av arkeologisk insats. Efter samråd mellan byggherre och Länsstyrelse gjordes i stället den sedan gällande utformningen av den arkeologiska insatsen där man utförde en förundersökning inom ytan för själva nybyggnationen medan övriga ytor berördes av en undersökning i form av en schaktningsövervakning (Lst meddelande 2015-10-09). Uppdragsgivare för undersökningen var VÖFAB, Växjö kommun fastighets AB.

Målsättning

Målsättningen med de aktuella insatserna var enligt Länsstyrelsens förfrågningsunderlag att fördjupa kunskapen om fornlämningen genom att, i möjligaste mån, klargöra fornlämningens innehåll, datering och vetenskapliga potential. Undersökningen ger möjlighet att dokumentera lämningar från den bebyggelse som legat utanför den reglerade staden. Detta ska kunna ge kunskaper om Växjös historia.

Figur 4: Undersökningsområdet vid Försvarsgården. Förundersökningsytan är markerad med rött. Schaktningsövervakade ytor är markerade med blått. De djupgrävda ytorna är markerade med mörkblått medan de ljusblå ytorna är grävda ned till ett djup av 0,3 meter. Bevarade lämningar kan därför finnas kvar inom dessa ytor.

Figur 6: Utdrag ur karta över Östregårdens ägor från 1724. Lägg märke till torpen som är markerade i området omkring landsvägen och sjön.

nits ett vattendrag i det lägsta partiet av sankmarken. I äldre källor omtalas detta som Pilabäcken eller Piladiket (Larsson 1922). Av 1658 års karta framgår även att hospitalet låg strax söder om det aktuella undersökningsområdet. Hospitalet hörde till domkyrkan och omtalas i ett brev redan 1318 (Larsson 1991:34).

Av 1658 års karta framgår också att Växjösjön tidigare var betydligt större än idag och att den omfattade stora delar av dagens Linnépark. Under lång tid skedde en successiv utfyllnad av Växjösjöns norra del där den nya marken togs i anspråk till kålgårdar och för byggnader (Forsberg 1975:11). Historiska källor från 1673 omnämner att domkyrkosysslomannens gård skall ha legat direkt öster om kyrkogårdsmuren (Gustafsson & Ullén 1970:26). I senare

uppgifter i samband med en marktvist 1857 angav man att den östra delen av Sysslomannatomten, senare kallad Gravaregården, hade styckats av från domkyrkans mark år 1699 vilket kan antyda att en bebyggelse kan ha tillkommit på den avstyckade marken redan vid denna tid.

Det är dock svårt att utifrån kartmaterialet följa bebyggelseutvecklingen i området öster om domkyrkan. Området låg precis utanför stadsgränsen och den bebyggelse som efter hand tillkom inräknades inte i staden. Inte heller kartorna från Växjö socken, som visar stadens omgivning, fäster någon större uppmärksamhet vid denna bebyggelse. På kartor från 1659 och 1661 anges att området vid Försvarsgården var en äng under Östregård. En

gård som tidigare utgjorde kyrkojorden till *Sankta Katarinae prebende* och som låg öster om landsvägen.

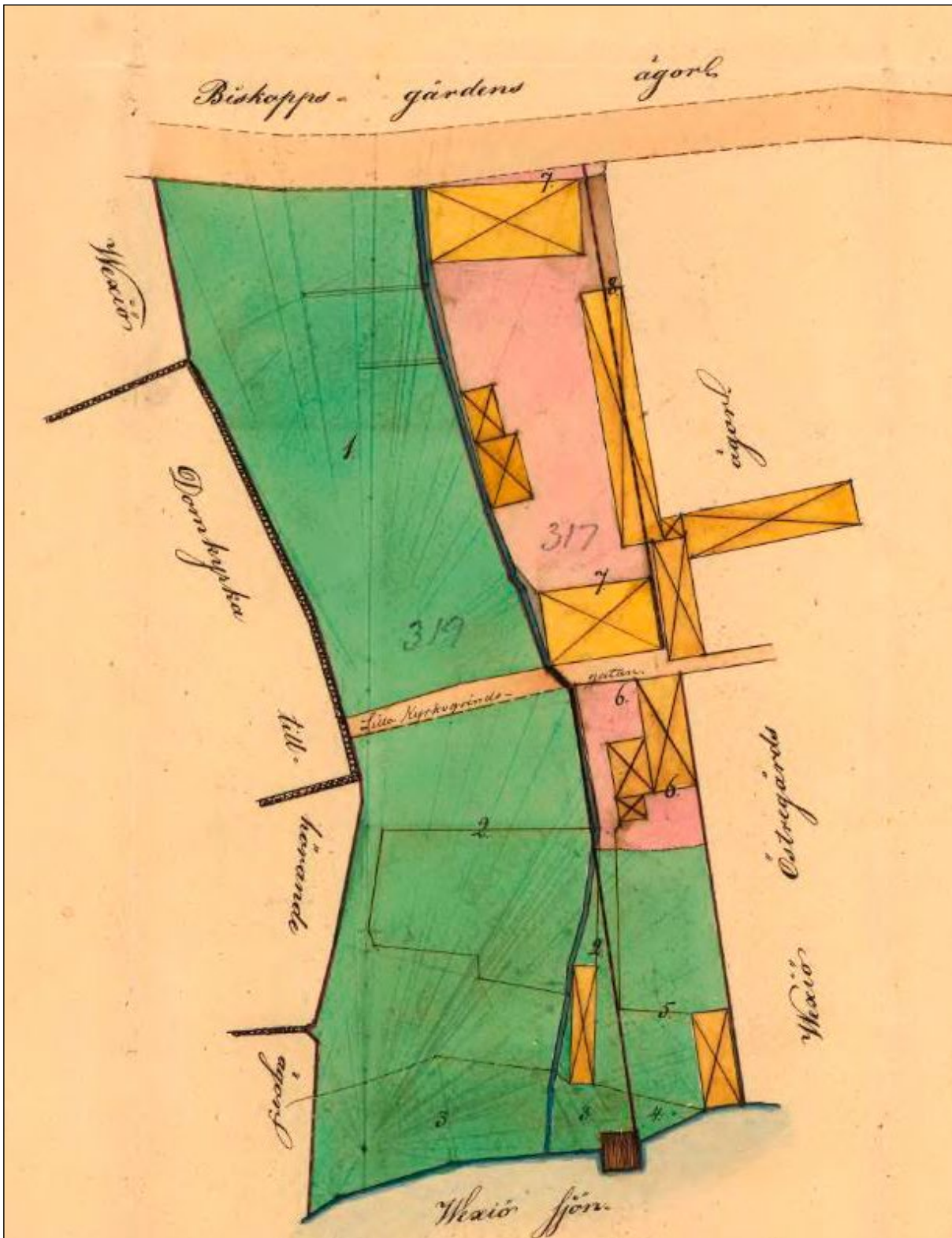
Från 1724 finns en karta upprättad vid en gränsdragning för Östregårds mark. På denna karta kallas området vid nuvarande Försvarsgården för *Gatubolet* (figur 6). Ett namn som förmodligen kommer av närheten till landsvägen. På kartan finns sex torp markerade längs landsvägen mellan *Gatubolet* och hospitalet. Ett torp motsvarande det på 1658 års karta finns även markerat i sydväst. Alla byggnaderna anges vara torp under Östregård. Även

om kartan från 1724 inte ger någon detaljerad bild så visar den på en tydligt ökad bebyggelse i området.

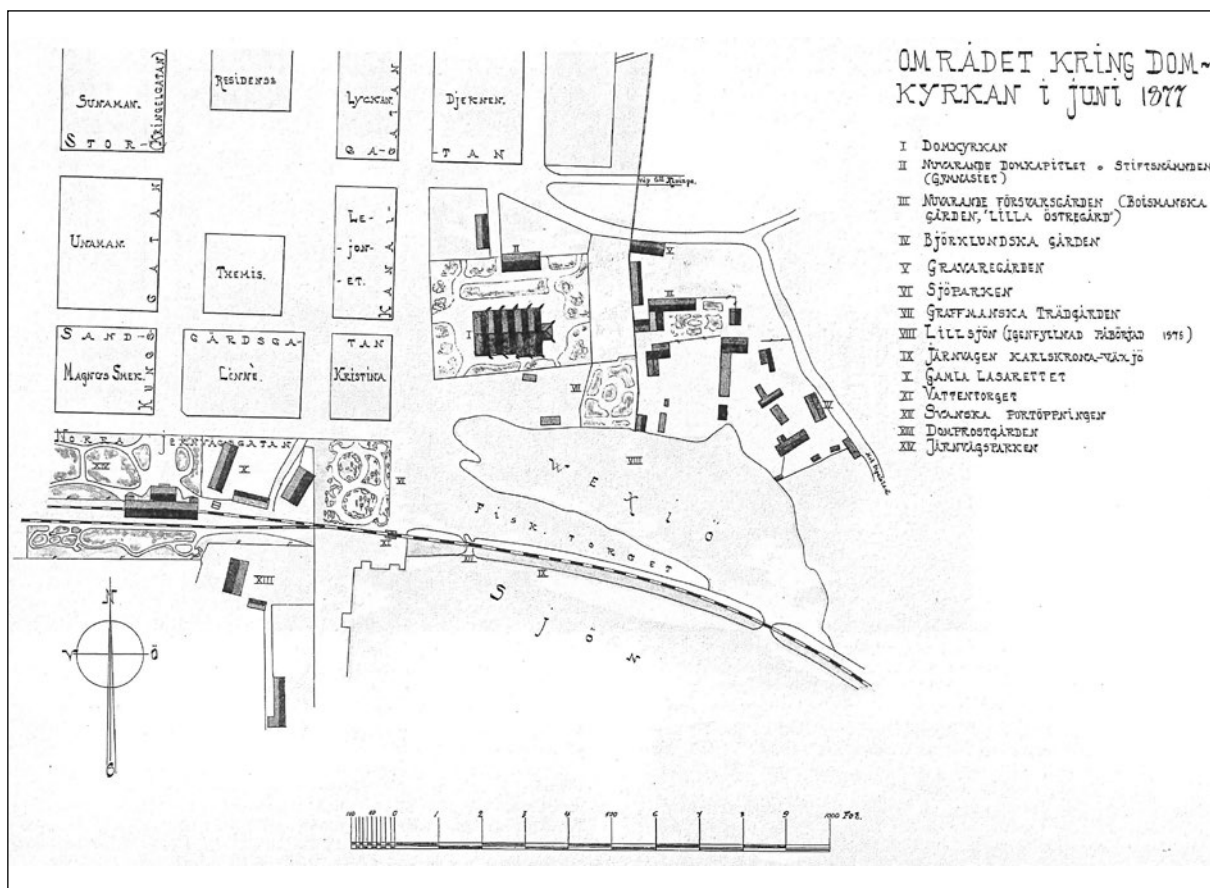
Bebyggelse i stadens utkant omnämns också i samband med en lokal tvistefråga. Tvisten handlade om den grind som senast 1699 hade öppnats vid kyrkogårdens sydöstra hörn (Larsson 1922:43). Tullmyndigheten menade att denna väg användes för att smuggla in varor i staden vid sidan av stadstullen. Man uppger i en skrivelse att det genom den så kallade Östra luckan gick *en bekväm jenväg mellan den egentliga staden och hospitalet med den ej obe-*

Figur 7. Utdrag ur stadskarta från 1750 där vägen mellan kyrkogårdens sydöstra hörn och landsvägen i öster är indirekt markerad. Försvarsgårdens uppfördes senare inom södra delen ytan med siffran 12.

Figur 8: Karta från 1857. De vinkelställda byggnader längst till höger är den nuvarande Försvarsgården. På den norra sidan av vägen ligger Övre Gravaregården och på den södra sidan den Nedre Gravaregården.

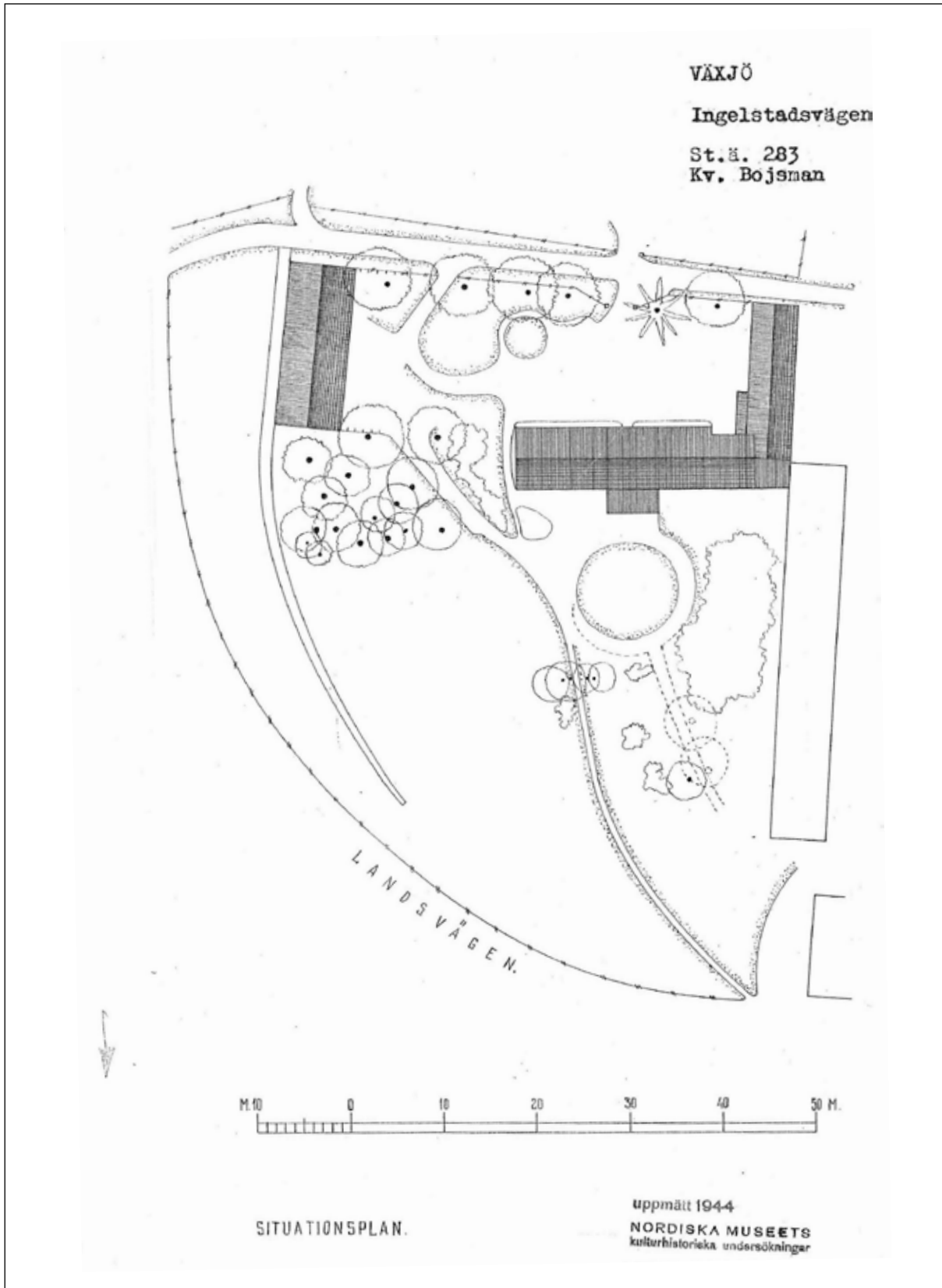

Figur 9: Karta upprättad vid planering av stadsparken 1877. Bebyggelsen vid Gravaregården, Försvarsgården och Björklundska gården är markerade.

tydliga samling hus som byggts i dess närhet. I annan en handling från 1747 framstår området som illa omtalat och domkyrkans syssloman klagar över att folk bosatt sig utan tillstånd på platsen (Larsson 1922:67).

På en karta över staden från 1750 finns de två tomterna öster om domkyrkan markerade (figur 7). Även om inget nämns om bebyggelse har de samma färgmarkering som stadens bebyggda tomter. På kartan syns även av de båda tomternas södra delar har delats i östvästlig riktning av vad som bör vara den omtalade vägen mellan den Östra luckan och hospitalet. Denna vägsträcka bör motsvara den stenlagda väg som påträffades 2001 och som undersöktes vidare 2014.

Under slutet av 1700-talet och under 1800-talets första hälft anlades flera gårdar i det aktuella området. Dessa var Övre och Nedre Gravaregården, Björklundska gården och den *Rapperska* gården (Forsberg 1975:19f). Den sistnämnda gården kallas idag Försvarsgården men har tidigare även kallats *Boismanska* gården. Området förefaller ha blivit mer välutrustat och bebyggelsen påminner mer om de stadsgårdar som låg innanför stadens gränser. En karta som lämnar flera upplysningar om området är den gränsbestämning som upprättades år 1857 (se figur 8). Byggnaderna inom Gravaregården och Försvarsgården är utsatta på denna karta. I övrigt finns ganska få mer detaljerade kartor över området från 1800-ta-

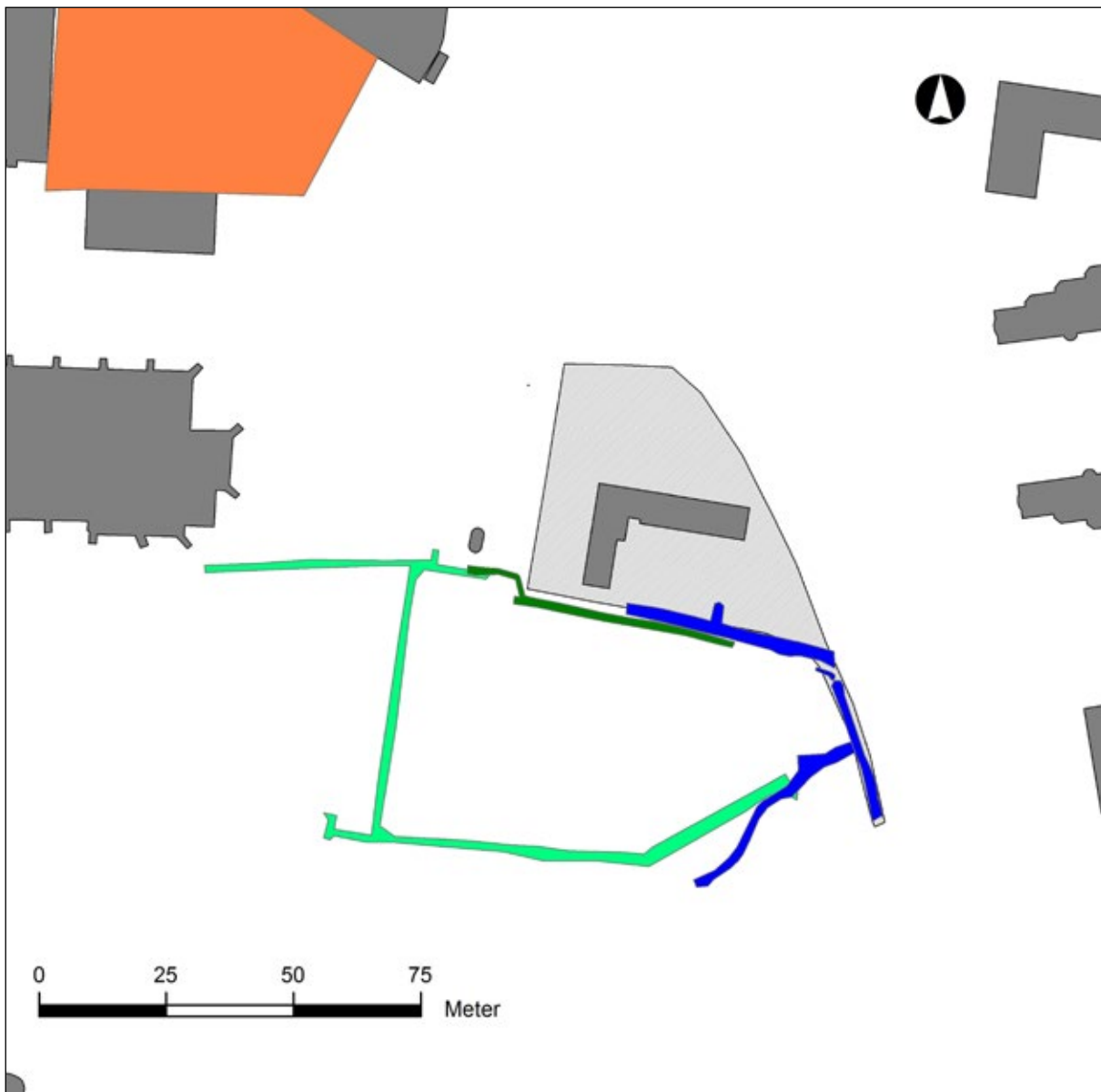
Figur 10: Plan över Försvarsgården upprättad vid Nordiska museets inventering 1944. Lägga märke till uthuset i öster och verandan på huvudbyggnadens norra sida. Smålands museums arkiv, kopierat material.

let. En karta från 1887 som upprättades inför anläggandet av stadsparken ger dock en god bild av bebyggelsen även om den inte stämmer i vissa detaljer (se figur 9). I anslutning till de nämnda gårdarna och längs landsvägen söderut växte under 1800-talet fram en alltmer omfattande oreglerad bebyggelse som kom att få benämningen Östra *grannhället* (Larsson 1991:239). Trots att staden växte låg denna bebyggelse fortfarande på gränsen mellan stad och landsbygd.

Under 1800-talet förändrades även strandområdet vid Växjösjön kraftigt. Vattennivån i sjön sänktes 1814 vilket torrlade nya markområden och fortsatta utfyllnadsarbeten gav utrymme för odlingsmark och bebyggelse. Under 1870-talet började man omforma det strandnära området till en park. Under slutet av

1800-talet drogs den nya järnvägen längs den norra kanten av Växjösjön. Norr om banvallen bildades en avsnörning av Växjösjön som kallades Lillsjön. Denna utfylldes inte förrän 1902 (Forsberg 1975:21f).

Nästan all bebyggelse som ingått i Östra grannhället revs under 1960 och 1970-talen. Innan rivningarna började gjorde Nordiska museet år 1944 en dokumentation av bland annat Försvarsgården (Fuchs 2014:7). Från detta tillfälle finns både planritningar och fotografier (figur 10). Genom ett ingripande av Bergendahlska stiftelsen blev Försvarsgården räddad till eftervärlden som ensam äldre byggnad i området. Inför den aktuella ombyggnaden gjordes en byggnadsantikvarisk beskrivning av huset (Fuchs 2015).

Figur 11; Tidigare arkeologiska undersökningar gjorda i närheten av Försvarsgården. Blåa markering visar schakt vid undersökning år 2001, ljusgröna år 2005, mörkgröna år 2014, orange färg markerar undersökningsområdet vid Domkyrkocentrum.

Fornlämningsbild och tidigare undersökningar

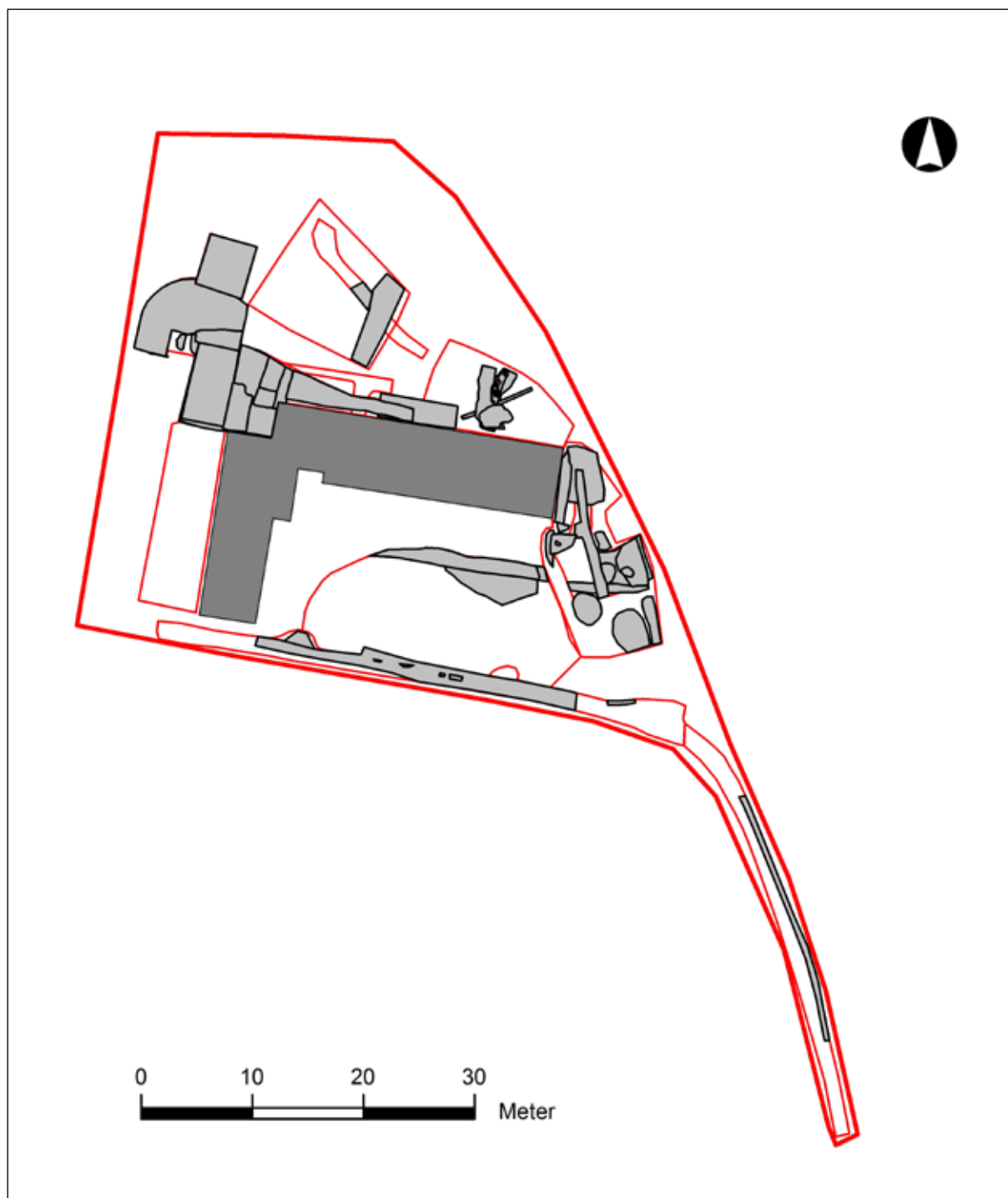
Flera arkeologiska undersökningar och iakttagelser som gjorts i närområdet och enbart några av närmast liggande undersökningsplatserna kommer här att nämnas (figur 11). Det aktuella området ligger öster om domkyrkan som är stadens enda kvarvarande medeltida byggnad. Vid domkyrkans östra sida finns även en runsten som tidigare varit inmurad i koret. Stenens ursprungliga plats är okänd men det är möjligt att den har varit rest i anslutning till någon av de äldre vägar som sammanstrålar i området.

Under 2013 gjordes en omfattande arkeologisk undersökning inför bygget av ett domkyrkocentrum norr om domkyrkan (Alering m fl 2015). I området mellan Karolinerhuset, Storgatan och Strykjärnet fanns spår av en kontinuerlig bebyggelse från 1100-talet och framåt. Den stora gårdsanläggning som funnits på platsen har haft anknytning till domkyrkan. Inom ramen för gårdens verksamhet hade även hantverk bedrivits. Bebyggelsen fick en residenslik utformning under 1400-talet. Det sista bebyggelseskedet i området utgjordes av 1600-talets skolmästargård som övergavs när Karolinerhuset uppfördes. Man kunde konstatera att undersökningsområdets slutade tydligt åt öster och att den östligaste delen varit låglänt. Redan under 1300-talet hade man börjat göra utfyllnader av sankpartier och den korsande landsvägen var kraftigt uppbyggd för att man skulle kunna ta sig torrskodd över det låga terrängavsnittet i svackan mellan domkyrkan och Staglaberget. Vid de föregående förundersökningarna hade man även konstaterat att omfattande utfyllnadsarbeten gjorts i undersökningsområdets östra del varav

de mest omfattande gjorts under 1800-talets senare del när området omvandlades till park (Åstrand & Alering 2012).

I Linnéparken har ett antal arkeologiska undersökningar tidigare utförts (fig. 11). Vid schaktningsövervakningar 2001 och 2005 kunde man notera att det i parken söder om det aktuella undersökningsområdet fanns lämningar i anslutning till domkyrkan samt även i parkens östra del invid Försvarsgården (Jönsson, 2002; Jönsson 2005). Omedelbart söder om Försvarsgården påträffades en stenlagd väg på ett djup av enbart 0,2 meter under markytan. Denna väg berördes även vid en undersökning omedelbart söder om Försvarsgården år 2014. Vägen kunde då dateras till 1700-tal (Åstrand 2014).. Före 1700-talet har det aktuella området legat vid stranden av Växjösjön och man påträffade avfallslager som kastats ut i strandzonen. Vid den sistnämnda undersökningen 2014 påträffades även utfyllnadslager som lagts ut för att stabilisera strandkanten under sent 1500-tal eller tidigt 1600-tal.

Sammantaget visar de äldre kartorna och resultaten från de arkeologiska undersökningarna att det aktuella undersökningsområdet legat utanför staden men att det ändå haft bebyggelse åtminstone från 1700-talet och framåt. Det närbelägna hospitalet visar även att området öster om staden varit betydelsefullt redan under medeltid även om det legat utanför stadsområdet. Området har präglats av närheten till Växjösjön och man har vunnit mark genom successiva utfyllnadsarbeten. Den bebyggelse som finns idag, Försvarsgården, har legat på platsen sedan 1700-talet.

Figur 12: Översiktsplan över undersökningsområdet vid Försvarsgården med dokumenterade kontexter.

Genomförande

Det aktuella området vid Försvarsgården hade en storlek av närmare 2000 m² och en stor del av denna yta berördes av olika typer av omgestaltningar som gjorde i samband med ombyggnaden till förskola. De ingrepp som skulle göras hade dock en varierande omfattning alltifrån en lätt uppgrusning till djupare urschaktning. De arkeologiska åtgärderna omfattade en sammanlagt ca 1100 m² stor yta. Inom vissa av dessa ytor schaktade man ned så pass mycket att alla äldre lämningar togs bort. Inom andra ytor gjordes enbart en avbaning av de översta 0,3 meter djupa lagren vilket innebär att äldre lager och anläggningar till stor del lämnades kvar. Av figur 4 framgår vilka ytor som behandlades arkeologiskt och även vilka av dessa ytor som schaktades djupare och inom vilka ytor man enbart gjorde en grundare avbaning (maximalt 0,3 meter). De djupare grävda ytorna motsvarade ca 650 m² medan de grundare hade en sammanlagd yta om ca 450 m². De ytor som schaktades djupare visade sig i praktiken vara något mer omfattande än vad som hade framgått av underlaget.

I det arkeologiska projektet ingick två delar, dels en arkeologisk förundersökning som omfattade en mindre yta som berördes av nybyggnation, dels en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning som gjordes inom de ytor där andra typer av markarbeten skulle utföras, som t ex matjordsavbaning och ledningsgrävning. Generellt kan sägas att undersökningarna hade en extensiv prägel och syftade till att ge ett gott underlag till en helhets-

bild av lämningarna. Byggnadslämningar och spår efter tomtstrukturer prioriterades medan undersökning av kulturlager och anläggningar gjordes i mer begränsad omfattning. Detta gjordes eftersom förutsättningarna visade sig vara bättre för att tolka bebyggelsens utveckling genom byggnadslämningar och strukturer än för att studera levnadsförhållanden genom undersökning av fyndförande lager eller avfallsgropar.

Den yta som berördes av förundersökningen hade en storlek av 110 m² och här gjordes först en skiktvis avbaning med hjälp av grävmaskin ned till ett djup av 0,4 meter under marknivån (schakt 380). Därefter undersöktes de lager och anläggningar som påträffades inom ytan. I huvudsak påträffades större nedgrävningar som grävdes ut för hand till hälften. Därefter grävdes skiktvis med maskin ned till ett djup av 0,6 till 1,0 meter under markytan inom en mer begränsad yta centralt inom förundersökningsområdet (schakt 408). De anläggningar som påträffades på denna nivå undersöktes och togs bort. Huvuddelen av anläggningarna kunde undersökas inom ramen för förundersökningen. Eftersom en fortsatt undersökning inte ansågs kunna tillföra ny kunskap föreslogs Länsstyrelsen att någon ytterligare undersökning inom förundersökningsytan inte skulle göras.

Efter den inledande förundersökningen gjordes, som tidigare nämnts, en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning inom de övriga ytor som berördes

av markarbeten, ca 975 m² (figur 12). Som tidigare nämnts varierade schaktdjupet inom dessa ytor och avbaning gjordes ned till mellan 0,3 och 1,6 meters djup. Schaktning av ytor gjordes under ledning av arkeolog och utfördes skiktvis. Sådana lämningar som skulle tas bort undersöktes och dokumenterades medan sådana lämningar som enbart frilades dokumenterades men lämnades kvar utan undersökning. Grävning av smalare schakt som ledningsschakt för dagvatten gjordes i regel utan närvaro av arkeolog men schaktväggar rensades i efterhand och profiler dokumenterades genom handritning och fotografering. Alla

lämningar och schakt mättes in med totalstation, beskrevs och fotodokumenterades. Profilritningar gjordes av sammanlagt 34 meter sektion. Dessa ingår inte i föreliggande rapport men finns tillgängliga som fältdokumentation både i original och som scannade. Det arkeologiska arbetet utfördes vid olika tillfällen i samband med att aktuella markarbeten utfördes. Schaktövervakning gjordes även längs sträckningen för en ny dagvattenledning sydöst om Försvarsgården. Dokumentationen gjordes här översiktligt eftersom en schaktkontroll tidigare utförts alldeles intill denna sträckning 2001 (Jönsson 2000).

Figur 13: Plan över undersökta anläggningar och lager söder och öster om Försvarsgårdens huvudbyggnad.

Resultat

Bevaringsförhållanden och störningar

Området omkring Försvarsgården var delvis påverkat av sentida ledningsgrävningar och andra typer av ingrepp men över lag var marken förhållandevis oskadd. På husets norra och västra sida hade man under 1900-talet i huvudsak omformat marken genom att påföra massor ovanpå den ursprungliga marknivån snarare än genom att göra urschaktningar. Då man anlagt de asfaltsytor som fanns norr och nordväst om byggnaderna hade man dock först schaktat ned och jämnat ut marken något och sedan påfört bärlager eller matjord.

I området öster om boningshusets fanns störningar i form av ett dike som gick i nord-sydlig riktning samt en ledning i östvästlig riktning. Närmare gångvägen i söder fanns ett skadat parti där ett större träd tagits bort. Väster om flygelbyggnaden fanns en nedgrävd oljetank vilket gjorde att denna yta till större delen grävts sönder. Det fanns även ledningar som anslöt till olika sidor av huset. Runt de flesta av byggnadernas sidor fanns även dagvattenledningar. I samband med renoveringen av Försvarsgården i början av 1960-talet byttes den gamla grunden ut och ersattes med cementblock. I samband med detta grävdes runt hela byggnaden. För att vara i en stadsmiljö var dock bevaringsförhållandena ganska goda inom undersökningsområdet.

Lämningar på Försvarsgårdens södra och östra sida

I området på den södra och östra sidan av Försvarsgården dominerades de lämningar som fanns under mark av utjämningslager (figur 13). Dessa lager hade man fört på för att höja

markytan och för att ge underlag för de befintliga byggnaderna samt gårdsplan och trädgård. Under mark fanns även vissa spår av byggnader och konstruktioner i form av stengrunder eller stenpackningar men dessa var inte särskilt omfattande. Vid den gång- och cykelväg som går söder om Försvarsgården påträffades den norra sidan av den stenlagda väg som tidigare har blivit frilagd och undersökt i olika delar (Jönsson 2002, Åstrand 2014). Denna väg, som på gränsbestämningsskartan från 1857 kallas Lilla Kyrkogrindsgatan, har kunnat dateras till 1700-talet. I området fanns också spår efter odling och trädgårdsanläggningar. På en understa nivå, under andra lager och konstruktioner, fanns ett antal avfallsgropar. En del av dessa kan höra samman med en föregående bebyggelse på platsen. Undersökningen inom området gjordes i huvudsak som en ytundersökning där ytan för nybyggnationen undersöktes till fullt djup medan övriga ytor enbart undersöktes ned till 0,3 meters djup. Ett djupare schakt grävdes för en ny dagvattenledning längs den norra sidan av gång- och cykelvägen och man fick här en bra profil av områdets lagerbild i schaktväggen.

Bebyggelselämningar och gårdsplan

Försvarsgården anlades under 1790-talet och det förefaller som om gården redan tidigt fick den utformning den har idag (Fuchs 1915:6). Vid schaktningsövervakningen kunde man se att det runt om de befintliga byggnaderna fanns utjämnings- och konstruktionslager som tillkommit i samband med anläggandet av gården. Någon stratigrafisk koppling mellan byggnaderna och de omkringliggande lagren fanns

Figur 14: Husgrunden A200 efter framrensning. Foto från söder.

Figur 15: De två smala stengrunderna AI590 och AI594. Foto från sydöst.

dock inte eftersom man vid restaureringen på 1960-talet grävt runt byggnaderna när man ersatte den gamla grunden med en grund av cementblock, A318. Vid ett parti av boningshusets östra sida fanns delar av den äldre grunden kvar under cementblocken. Denna bestod av 0,2 till 0,4 meter stora naturstenar.

Ett stycke sydöst om huvudbyggnaden framkom hörnet av en skadad husgrund, A200 (figur 14). Denna bestod av ett femtontal stenar med storleken 0,2 till 0,45 meter i diameter. Ytterligare stenar verkade ha funnits men plockats bort. Den synliga delen av stengrunden hade en bredd av 1 meter och en längd av 4 meter. Huset har varit orienterat i nordsydlig riktning. Grunden framträdde direkt under sentida påförda lager. Förmodligen är detta grunden efter ett uthus som tidigare funnits på platsen och som hört till Försvarsgården. Detta hus återfinns på kartan från 1877 och återges även på fotografier och planritning från 1944.

I schaktsidan av det dagvattenschakt som grävdes längs gång-/cykelvägen söder om gårdsplanen syntes två nedgrävda stenkonstruktioner som bör ha fungerat som någon form av fundament (figur 15). Den ena av dessa, A1594, bestod av en avsmalnande nedgrävning som var drygt en meter bred i ytan och som hade ett djup av 1,0 meter. Två stenar med en största diameter av 0,5 meter låg i botten av nedgrävningen. De var jämnt infogade och tydligt lagda. I övrigt bestod fyllningen av brungrå, grusig sand. A1594 syntes enbart i den norra sektionen. Eftersom även den södra sektionen var intakt bör anläggningen alltså inte ha sträckt sig längre mot söder.

Enbart en halvmeter väster om denna anläggning framträdde ytterligare en nedgrävd stenpackning i schaktväggen, A1599. I ytan hade nedgrävningen en bredd av 0,8 meter men smalnade av till en bredd av enbart 0,4 meter vid botten. Nedgrävningen hade ett djup av 1,0 meter och innehöll tätt satta stenar med en storlek av 0,2 till 0,4 meter. Fyllningen bestod av brungrå, humös sand. Även A1599 fanns enbart i den norra schaktväggen utan fortsättning i den södra. De nedgrävda stenpackning-

arna A1594 och A1599 hade stora likheter och bör ses som två parallella anläggningar. Deras funktion är dock oklar. Det faktum att stenarna var väl satta tyder på att anläggningarna varit avsedda att fungera som grund för någon form av konstruktion som legat norr om den stenlagda vägen A720. Anläggningarna låg under ett blandat odlingslager. De låg på ett alltför stort djup för att friläggas vid den inledande matjordsavbaningen och deras utbredning i plan är därför oklar.

Även två mindre stenpackningar påträffades i området sydost om huvudbyggnaden. Den ena av dessa, A283 bestod av en större flat sten omgiven av flera mindre. Den större stenen hade en storlek av 1,0 x 0,75 meter och var grovt tillhuggen med brutna kanter medan övriga stenar hade en storlek av 0,2 till 0,4 meter. Stenpackningen var satt i ljus, grusig, sand och bildade en plan yta. Stenpackningens sidor föreföll vara uppbrutna och förmodligen hade stenpackningen ursprungligen varit större. Alldeles intill huvudbyggnadens sydöstra hörn fanns ytterligare en mindrestensatt yta, A349. Stenarna utgjordes av flata stenflisor med en storlek av 0,2 till 0,4 meter. Dessa stenar påminde om det som ingick i A336, ett lager med anknytning till en gårdsplan. Det är möjligt att stenpackningen ingått i denna.

Det nämnda lagret A336 hörde alltså samman med en äldre gårdsplan som funnits i området söder om boningshuset. Lagret påträffades både i det djupgrävda schaktet för nybyggnationen, där det fanns i den västligaste delen, och inom den matjordsavbanade ytan söder huset (figur 16). Där förekom lagret närmast huvudbyggnaden och det föreföll ha blivit söndergrävt i sin södra del. Lager A336 bestod av måttligt humöst grus och hade en rostbrun färg. I lagret fanns ett tydligt inslag av flata stenflisor. Inom delar av lagret fanns en fragmentariskt bevarad stenläggning som bestod av 0,05 till 0,25 meter stora stenar. Denna innehöll både stenflisor och rundade stenar. De bevarade partierna av stenläggningen fanns i lagrets övre del som framkom på ett djup av 0,3 meter under markytan. Lager A336 låg under

gårdens nuvarande grusplan. Det hade ett djup av 0,15 meter. Lager A336 förefaller ha varit ett anläggningslager till en stenlagd gårdsplan där stenläggningen dock var enbart sporadiskt bevarad.

Direkt under lager A336 fanns ett brandpåverkat lager, A627, som bestod av mörk grusig sand med inslag av sot och kol samt sotiga småsten. Lagret påträffades vid matjordsavbaningen och stack ut under den södra delen av A336. Lagret hade ett djup av 0,15 meter och var brutet i den södra delen. Detta var det enda brandlager som påträffades i området.

Inom ytan söder om huvudbyggnaden fanns även ett utjämnings- eller konstruktionslager, A665. Detta låg under brandlagret A627 och bestod av flammigt gråbrun, grusig sand med inslag av sten. Stenarna hade en storlek av 0,10 till 0,4 meter i diameter och mängden sten varierade inom lagret. Det föreföll dock röra sig om en stenläggning och inte något konstruktions- eller utjämningslager. I lagret fanns även inslag av tegelkross, fönsterglas, flintporcelain och yngre rödgods (ljus glasyr med hemring). Lagret gav intryck av att vara från 1700- 1800-tal. I söder bröts lagret av en ledningsgrävning och i norr fortsatte lagret in under A627 och A336. Lagret hör antagligen samman med de grundarbeten som utförts inför anläggandet av gården.

Sydost om huvudbyggnaden, inom den djupare grävda förundersökningsytan framkom ytterligare ett raserings- eller utjämningslager, A259. Lagret bestod av grusig sand med inslag av sten. Dessa låg lösa i lagret och hade en storlek av upp till 0,5 meter i diameter. Det fanns även ett rikligt inslag av tegelkross varav en stor del taktegel samt fragment från en vitglaserad kakelugn. Lager A259 hade en tjocklek av 0,5 till 0,6 meter och botten låg 0,7 meter under markytan. Lagret bröts i söder och väster av störningar. Lagret föreföll bestå av raseringsmaterial och har förmodligen påförts för att höja och stabilisera markytan. Lagrets innehåll och fyndsammansättning var annorlunda än A627 och det har förmodligen tillkommit vid samma tidpunkt. Fyndmaterialet i A259 tyder på att detta lager var yngre.

Stensatta vägen

I undersökningsområdets södra del framkom delar av den stenlagda väg som tidigare frilagts i olika avsnitt vid undersökningar 2001 och 2014 (Jönsson 2002, Åstrand 2014). Man kunde då utifrån de fynd som påträffades under vägen anta att den bör ha anlagts under 1700-talet. I en gränsbestämning från 1857 kallas denna väg *Lilla Kyrkogrindsgatan* eftersom den leder fram till den kyrkogårdsgrind som funnits vid domkyrkoområdets sydöstra hörn. Den del av den stenlagda vägen som nu frilades var den norra sidan som inmättes som A720. En mindre del av stenläggningen påträffades vid matjordsavbaningen inom gårdsplanen. Den blev även synlig längs ett 29 meter långt avsnitt i schaktväggen för det dagvatenschaktet som grävdes i gång- och cykelvägens norra sida. Stenläggningen låg på ett djup av 0,2 till 0,4 meter under markytan och bestod av 0,1 till 0,3 meter stora rundade stenar. I den östra delen vilade stenläggningen ofta på humös sand medan den i den västra delen oftast hade ett underliggande grusigt bärlager. Vid tidigare undersökningar har man konstaterat att vägen haft ett välbyggt underlag av större och mer ojämna stenar. Detta konstruktionslager har förmodligen inte gått ända ut till gatans yttre sida eftersom det underliggande bärlagret bära ställvis var synligt i schaktväggen. I de aktuella partierna gick vägens grundläggning ned till ett djup av som mest 0,6 meter under markytan. I den västra delen fanns stenläggningen bevarad även i den södra schaktväggen men i öster var denna skadad av tidigare utförd grävning för fjärrvärme.

Gropar

Inom området söder och sydost om Försvarsgårdens huvudbyggnad fanns fler gropar av olika storlekar (figur 17). Vissa av dessa verkade vara sentida medan några kan vara från tidigare skeden. En mindre grop, A503, hade en diameter av omkring en meter och ett djup av 0,25 meter. Fyllningen bestod av brungrå, kraftigt humös sand med enstaka tegelflis. I gropen hittades kritpipsfragment, keramik-

Figur 16: När matjorden togs bort inom gårdsplanen i söder framträdde rester av en stensatt yta A336 (närmast huset) och under det ett konstruktionslager med sten A665. Foto från sydväst.

Figur 17: Det fanns flera avfallsgropar i området sydöst om huvudbyggnaden, A503 till vänster i bild och A523 till höger. Foto från sydväst.

skärvor av yngre rödgoods samt en liten knapp i kopparlegering. Fynden antyder att gropen skulle kunna vara från 1700-talet eller tidigare. Gropen A503 framkom under utfyllnadslager A259 och bröt nedgrävningen för en större grop, A523. Denna grop, som alltså bör vara äldre, hade i sin frilagda del en storlek av 4 x 2,7 meter. Fyllningen bestod av svartbrun, humös sand med sot, kol och enstaka tegelflis. Några fynd påträffades inte i A523.

Strax väster om dessa fanns en grop A487 som även den var täckt av lager A259. Den västra delen av gropen var skadad av ett dike. I gropen fanns ett fragment av en kritpipa, grönt fönsterglas, skärvor från ett kokkärl i yngre rödgoods samt två fragment av felbränt tegel.

Intill huvudbyggnadens sydöstra hörn påträffades en del av en större grop, A559. Den framkom på ett djup av 0,4 meter och fyllningen bestod av ett raseringslager med svagt humös sand, lera, tegelkross och fragment av kakelugnsdelar med vit glasyr. Fyllningen var samma som i lager med A259 men här fanns även skärvor av vitt flintporcelain samt grova järnnitar. Det raserade materialet visade inte spår av brand. I väster sträckte sig A559 fram till det tidigare nämnda lager A336 och man kunde här se att A559 bröt detta lager. Längs kanten av nedgrävningen för A559 fanns även ett antal nedrasade stenflisor och annat material som bör ha kommit från gårdslagret A336. Gropen A559 var alltså yngre än A336 och förmodligen samtida med A259. Av fynden att döma hör fyllningen hemma i 1800-tal. Det är möjligt att gropen A559 grävts i syfte att stabilisera ytan intill Försvarsgårdens huvudbyggnad. Under A559 fanns ljus sjösand samt en mindre, fyndlös nedgrävning, A577.

I schaktväggen för dagvattenschaktet syntes två nedgrävningar, A1630 och A1634. Dessa hade båda en storlek omkring en meter i diameter. Fyllningarna var matjordsaktiga samt innehöll löst liggande sten med en storlek av 0,2 till 0,3 meter. Även sydöst om flygelbyggnaden fanns en grop, A1623 som dock föreföll vara sentida. Inom gårdsplanens sydöstra del fanns även en större stenfylld grop, A1582 som

innehöll 0,2 till 1,0 meter stora stenar samt en matjordsaktig fyllning. I ytan hade anläggningen en storlek av minst 2,5 meter i diameter. I samband med att man tog bort stubben efter en stor alm kunde man notera att denna stod inom denna nedgrävning och att nedgrävningens centrala del var 1,5 meter djup. Gropen A1582 gav ett sentida intryck.

Odlings-/trädgårdslager samt vattenavsatta lager

Odlingspåverkade lager förekom inom flera ytor söder och sydost om Försvarsgården. Inom förundersökningsytan kunde man konstatera att det fanns ett förhållandevis djupt odlingslager beläget direkt öster om huvudbyggnadens östra gavel. Detta mättes in som A295 och bestod av homogen, gråbrun, kraftigt humös sand. Djupet var 0,6 till 0,8 m och avvek från övriga lager som inte var lika djupgående. Detta antyder att denna yta var en del av en separat odling eller trädgårdsländ. I odlingsjorden fanns fynd av 1800-1900-talskaraktär.

Vid den avbaning ned till 0,3 meters djup som gjordes inom gårdsplanen söder om huvudbyggnaden frilades den övre delen av ett odlingslager, A5003. Detta tog sin början ett stycke söder om de lager som hörde samman med en stenläggning, A336, och ett utjämningslager, A665. Detta visar att gårdsplanen, åtminstone under ett senare skede, inte utgjort någon stor stensatt yta utan att den då till större delen bestått av ett odlingsland.

I en profil intill husets sydöstra hörn (C575) kunde man även se att ett odlingspåverkat lager verkade finnas under lagren A336 och A627. Detta utgjorde det understa lagret på platsen. Även i den långa schaktväggen för dagvattenschaktet kunde man längs så gott som hela sträckan följa odlingspåverkade lager. Dessa låg under den stenlagda vägen men ovanpå de lager med sjösand och mörkare vattensavsatta linser som fanns längs sektionens botten (figur 18). De odlingspåverkade lagren hade här en tjocklek av 0,1 till 0,4 meter och de återfanns på ett djup av omkring 0,8 meter under markytan. Odlingslagren var djupast och tydligast i

Figur 18: De undre lagren i området söder om Försvarsgården bestod av odlingslager och under dem fanns vattenavsatta lager med ljus sjösand varvad med mörka skikt. Profil i norra sidan av dagvattenledningen. Foto från söder.

den östra delen men mer diffusa och svåra att särskilja från bottenlagren i den västra delen. Lagerbilden i det långa dagvattenschaktet gav intrycket att odlingslagren hörde samman med tidigt brukande av platsen. Det mer ytligt anträffade odlingslagret inom gårdsplanens mitt och även odlingslagret A295 öster om huvudbyggnaden kan snarare betraktas som trädgårdsland som varit brukade in i sen tid.

Inom förundersökningsytan sydöst om huvudbyggnaden påträffades en konstruktion, A359, som eventuellt kan ha ingått i en trädgårdsanläggning (figur 19). Anläggningen utgjordes av en närmast oval stenpackning med en storlek av 2,5 x 2,0 meter. Stenpackningen var något ojämn men tät och bestod av 0,1 till 0,3 meter stora stenar lagda ett skift. Stenarna var satta i en flack, 0,3 meter djup nedgrävning. Mellan stenarna fanns ett mörkt, kraftigt humöst sandigt lager. I den västra delen hade stenpackningen blivit bortgrävd och ersatt med matjord, förmodligen en del av det större odlingslandet inom gårdsplanens mitt. I den östra delen hade A359 brutits av en ledning eller ett dike. A359 kan ha anlagts som en grund till någon konstruktion, kanske med anknytning

till trädgården. Denna har tagits ur bruk i samband med att man anlagt ett större odlingsland inom mittdelen av gårdsplanen.

Lagerbild längs dagvattenschaktets i sydöst

Invid Försvarsgården följde dagvattenschaktet den gång-cykelväg som finns söder om byggnaderna. Samma schakt fortsatte sedan närmare 40 meter mot sydöst fram till anslutningen till en huvudledning. Schaktet drogs då i den östra sidan av fortsättningen på samma gång- och cykelväg.

Inom ett 8 meter långt parti längst i sydöst fanns blandade massor med sten (0,2 till 0,4 meter i diameter) ned till 0,7 meters djup. I den norra delen av detta parti fanns en djupare nedgrävning med större stenmaterial med upp till 1,0 meter stora stenar. I detta avsnitt fanns rikligt med fynd från sent 1800-tal. Det är möjligt att detta var raseringsmassor från någon av byggnaderna i Björklundska gården som låg i detta område.

Längs större delen av schaktet (mellan 8 och 31 meter från schaktets ände i sydöst) fanns en likartad lagerbild. Här fanns överst en mat-

Figur 19: Den runda stenpackningen A359 hade förmodligen ingått i trädgårdsanläggningen. Foto från sydöst.

jordsfyllning som hörde samman med dagens parkområde. Därunder kom ofta ett kompakt, ljust, grusigt lager som låg ovanpå en stenläggning, A1492. Stenläggningen fanns på ett djup av 0,3 till 0,5 meter och den bestod av plant lagda 0,1 till 0,4 meter stora stenar lagda i ett skikt (figur 20). Längs större delen av sträckan var stenläggningen synlig både i den östra och västra schaktväggen. Under stenläggningen A1492 fanns ett grusigt bärlager ned till en nivå av 0,6 till 0,8 meter under markytan. Denna stenläggning var inte lika kraftigt byggd som den stensatta vägen, A720, intill Försvarsgården. Stenläggningen hör förmodligen inte heller samman med själva landsvägen eftersom den enligt kartorna ska ha gått längre österut. Kanske kan den höra samman med någon gårdsplan eller mindre väg i anslutning till den Björkmanska gården.

Längs en del av sträckan (från profilen C1489 och norrut till C1513) fanns ett rostbrunt, måttligt humöst grusigt lager under bärlaget till A1492. Lagret hade en tjocklek av

0,05 till 0,2 meter. Lagret var fyndfattigt men innehöll mindre mängder yngre rödgods. Under detta fanns enbart vattenavsatta lager och det grusiga, rostbruna lagret bör ha utgjort en äldre markyta eller en tidig utfyllnad.

Längs hela sträckan bestod den undre delen av lagerbilden av varviga lager som föreföll vara vattensavsatta där ljus sjösand växlade med horisonter av mörk, humös sand. Bland de övre mörka skikten fanns ofta inslag av småsten och tegelkross medan de mörka skikt som fanns mot schaktbotten enbart bestod av förmultnat växtmaterial. De varviga lagren fanns i regel på en nivå av 1,3 till 1,5 meter under markytan. Under dessa fanns ren opåverkad sand eller silt.

I schaktets norra del fanns även en djup störning fylld med matjord samt stora stenblock. Norr om denna störning återkom en liknande lagerbild som innan. Längst i norr, vid profilen C1513, fanns en äldre nedgrävning som låg under stenläggningen A1492 men över de vattensavsatta lagren.

Figur 20: I det långa dagvattenschaktet sydöst om Försvarsgården fanns en stenläggning, AI492, bevarad längs långa sträckor. Foto från nordväst.

Lämningar på Försvarsgårdens norra och västra sida

Lämningar omkring Gravaregården

Omedelbart nordväst om Försvarsgården påträffades en husgrund, A758, efter ett hus som legat i nordsydlig riktning (figur 21). Den framkom vid matjordsavbaning på ett djup av 0,3 meter under markytan. Vid undersökningen frilades huslämningen och golvlager och delar av stengrunden rensades fram. Husgrundens södra kortsida låg parallellt med den befintliga flygelbyggnadens norra gavel. Huslämningen fortsatte åt norr där den gick att följa fram till ett skadat parti. Även strax norr om detta, inom en yta där man schaktade något djupare för

att anlägga ett miljöhus, påträffades vad som förmodligen är fortsättningen av stengrunden, A1692, men inom detta avsnitt var golvnivåerna bortschaktade. Byggnaden bör alltså ha fortsatt norr om den undersökta ytan. Enbart matjordsavbaning gjordes i anslutning till huslämningen och med undantag av det nämnda partiet med stengrunden längst i norr så lämnades husgrunden kvar efter dokumentationen

Efter framrensning syntes att huset haft en bredd av drygt 6 meter. Husgrunden frilades inom ett 9 meter långt parti. Om man även inräknar stenpackningen A1692 i husgrunden

Figur 21: Anläggningar och lager på den nordvästra sidan av Försvarsgården med den frilagda husgrunden, A758, till Gravaregårdens uthus (markerad med tunt grått streck).

Figur 22: Gravaregården uthus har legat vägg i vägg med Försvarsgården. Den södra delen av husgrunden A758 syns här intill Försvarsgårdens flygelbyggnad. Foto från söder.

kunde man vid undersökningen följa huset längs ett 15 meter långt parti. Husgrundens läge och orientering stämmer väl överens med läget för en av Gravaregårdens uthusbyggnader som finns angiven på flera kartor från 1857 och framåt. Den frilagda husgrunden bör vara den södra delen av ett närmare trettio meter långt hus. Detta uthus sträckte sig upp mot fastighetens boningshus som låg längs med den gamla infartsvägen till staden. Byggnaden stod förmodligen på platsen till början av 1960-talet (Forsberg 1975:19).

Huslämningens begränsning åt söder var den som framträdde tydligast (figur 22). Här fanns en kontinuerlig stenrad med 0,2 till 0,5 meter stora stenar som var lagda så att ovanytorna bildade ett jämnt plan. Stengrunden hade i sig ett djup av 0,20 meter. Det var svårt att bedöma om husgrunden var nedgrävd eller om den var anlagd direkt på underliggande kulturlager. Husgrundens västra sida låg i huvudsak utanför schaktet men i den nordvästra delen gjordes en bredare avbaning och här kunde delar av husgrundens västra sida rensas fram. I detta avsnitt

påträffades ytterligare en stenpackning, A783, som låg en knapp meter väster om husgrunden. Stenpackningen bestod av 0,1 till 0,3 meter stora stenar som var tätt lagda. Stenpackningen hade en rakt lagd sida åt öster där det fanns ett påfört. Ljust sandlager i mellanrummet mellan stenpackningen och husgrunden. Stenpackningen A783 låg parallellt med husgrunden och man fick intrycket av att den hörde samman med huskonstruktionen (se figur 23). Den stengrund, A1692, som påträffades längre norrut i det separata schaktet för miljöhuset kan ha hört samman med själva syllstensraden men skulle möjligen även kunna vara en liknande parallell stenpackning som A783. Stenpackningen A1692 var något nedgrävd men låg ovanpå det underliggande odlingslagret A1702. Vid husgrundens avgränsning i öster fanns inte någon syllstensrad motsvarande den i väster och söder. Det fanns dock ett skarpt lagerskifte längs en nordsydlig linje vilket gjorde att man även här kunde få en tydlig bild av husets begränsning. Förmodligen har här funnits en träsyll eller någon form av brädvägg.

Figur 23: En mindre del av husgrunden A758, A1692 frilades även i ett mindre schakt längre norrut. Foto från söder.

Inom husgrunden A758 fanns tre olika lager som förmodligen bör spegla rumsindelning och funktioner i huset. Inom husgrundens södra del upptogs lagret A829 en stor del av ytan. Lagret utgjordes av en kompakt golvyta med inslag av plant liggande stenar. Det tilltrampade golvet bestod av mörkbrun kraftigt humös sand med inslag av tegelflis, glas- och keramikskärvor. Lager A829 bör ha varit ett trampat jordgolv och verkar återspegla ett rum med en bredd av 4 meter och en längd av drygt 7 meter. Inom husgrundens sydöstra del fanns lager A1300. Detta bestod av svartbrun, kraftigt humös sand med enstaka tegelkross. Lagret innehöll inte några plana golvstenar och var inte heller kompakt eller hårdtrampat. Det tyder på att denna del av huset varit täckt av ett brädgolv. Lager A1300 tog upp en tredjedel av husets bredd och bör återspegla ett rum i husets sydöstra del med en storlek av ca 4 x 2 meter. Den norra delen av den frilagda husgrunden upptogs av lager A835. Liksom A829 var detta en golvnivå som bestod av ett kompakt jordgolv med inslag av plant liggande stenar. Fyllningen var dock mörkare, mer humös samt innehöll

mer förmultnat trä. Här förekom också ett flertal dåligt bevarade läderbitar. Lagret A835 låg norr om de två andra lagren och täckte husets hela bredd. Lagret bröts i norr av en störning. Förmodligen speglar lagrets utbredning ett bredare rum i huset eller möjligen två rum med en liknande funktion. Bland fynden från de olika golvlagren fanns kakelugnsfragment, glas, yngre rödgods, ostindiskt porslin, flintgods, lampglas, fönsterglas samt ett par träsiga solglasögon tillverkade av glas. Fynden var från 1700-tal till 1900-tal.

Husgrunden låg direkt an mot Försvarsgårdens västra flygel så att den västra delen av husgrundens kortsida låg fritt medan den andra halvan låg direkt an mot flygelbyggnadens norra kortsida. Detta stämmer väl med den bild som kartan från 1857 ger. Av denna karta framgår även att det långa hus som husgrunden hör samman med inte ingick i Försvarsgården utan hörde till den intilliggande Gravaregården. Gränsen mellan gårdarna gick längs med det aktuella husets östra långsida. Öster om husgrunden fanns olika lager och konstruktioner men dessa har alltså hört till den då-

varande Försvarsgården. Mellan Försvarsgårdens två befintliga byggnader och den aktuella husgrunden fanns en liten yta som omslutits av byggnader åt alla sidor utom mot norr. Här fanns en kvadratisk stenlagd yta, A1363, som hade en storlek av ca 2,5 meter (figur 24). Stenläggningen bestod av rundade stenar med en storlek av omkring 0,1 till 0,3 meter i diameter. Ovanpå stenläggningen fanns ett lager med påförd ljus sand och här påträffades en kritpipa samt skärvor av yngre rödgods. Vid en efterföljande grävning för en ny dagvattenledning (schakt 1638) grävde man igenom detta lager. Man kunde då se att stenläggningen var lagd på ett bärlager av grusig sand och under detta fanns en tunn rest av ett odlingslager ovanpå den orörda bottensanden. På kartan från 1857 kan man se att den lilla ytan mellan byggnaderna är övertäckt med ett separat tak. Förmodligen har stenläggningen A1363 anlagts som golv i en mindre bod eller annan enklare

byggnad som förlagts till ytan mellan byggnaderna. Det påförda sandlagret är förmodligen ett utjämningslager som påförts när rivit den mindre byggnaden.

Omedelbart norr om stenläggningen A1363 fanns ytterligare en stenläggning, A1371, som låg i jämnhöjd med den norra sidan av Försvarsgårdens huvudbyggnad. Denna stenläggning hade en något annorlunda karaktär och bestod av 0,1 till 0,3 meter stora stenar. Dessa var lagda med sin plana sida uppåt i ett hårdtrampat, mörkt kulturlager med rikligt inslag av tegelkross. Stenpackningen hade en synlig storlek av 1,6 x 1,8 meter. Åt öster bröts stenläggningen av ett ledningsschakt. Under stenläggningen fanns ett grusigare lager, troligen ett jordblandat sättsandslager och därunder ett underliggande mörkt kulturlager. I det genomkorsande schaktet för dagvatten kunde man i profilen se att såväl stenläggningen som de underliggande låg i en flack nedgrävning som bröt

Figur 24: Stenläggningen A1363 har förmodligen utgjort golvet i den lilla bod som legat inklämd i hörnet mellan de större byggnaderna. Foto från nordväst.

stenläggningen A1363. Stenläggningen A1371, som alltså var yngre, kan ha varit ett stensatt golv i ett mindre uthus eller en stenlagd del av en gårdsplan. Stenläggningen täcktes delvis av kulturlagret A1387 som bestod av svartbrun humös sand med ett kraftigt inslag av krossat taktegel. I lagret fanns fynd från slutet av 1800- och början av 1900-talet.

Diken, rännor, odlad mark

Norr om Försvarsgårdens huvudbyggnad karakteriserades området av yttäckande odlingspåverkade lager men även av flera avgränsande strukturer i form av rännor och konstruktioner som alla var orienterade i nordsydlig riktning (figur 25). I denna del av undersökningsområdet schaktades en förhållandevis stor del av ytan ned till underliggande orörda nivåer.

De odlingslager som fanns inom ytan bestod av mörk, homogen, humös sand med en svartbrun färg och med en varierande inblandning av raseringsmaterial. Vid avbaning av ytorna togs först påförda massor och ett övre matjordsskikt med parkjord bort. Längs huvudbyggnadens nordvästra del frilades odlingslagret men grävdes inte bort. Det mättes här in som A1420. Vid grävning för en dagvattenledning i samma del av området kunde man se att odlingslagret här hade ett djup av 0,5 meter. Under detta fanns ett svagt humöst, ljust sandigt lager som i överytan hade spår av plog eller årder (profil 1680). Inom den övriga delen av ytan frilades och bortschaktades större delen av motsvarande odlingslager. Detta var kraftigast i öster med ett djup av 0,7 meter och grundare i den västra delen med ett djup av omkring 0,3 meter. Vid ytan för miljöhuset benämndes odlingslagret A1702. I de sektioner där det gavs möjlighet att se förhållandet mellan odlingslagret och konstruktioner kunde man se att odlingslagret var äldst och funnits på plats före bebyggelsen.

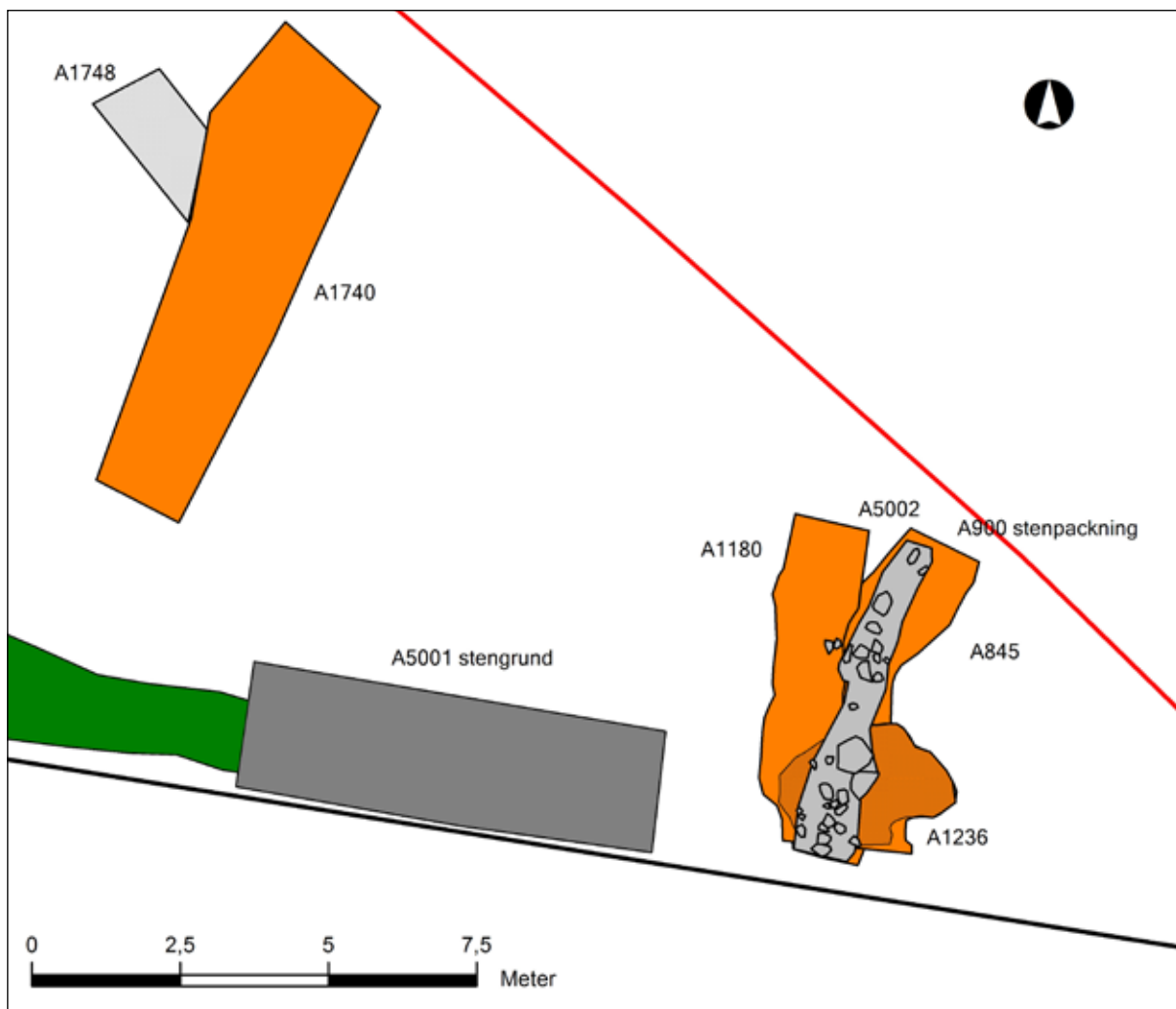
Vid den nordöstra sidan av Försvarsgårdens huvudbyggnad påträffades en ränna, A1180 som var grävd genom de undre delarna av odlingslagret och ned i orörd sjösand. Den frilagda delen av rännan hade en längd av 6 meter

och en bredd av 1,4 meter. Rännan var orienterad i närmast rak nordsydlig riktning. Den hade ett djup av 0,3 meter och en förhållandevis flack form i profil. Fyllningen varierade från ljus, svagt humös sand till svartbrun, måttligt humös sand. Längs botten av rännan fanns även en mörk horisont. I fyllningen saknades inslag av tegel. I söder sammanföll rännan med en grop, A1236. Förmodligen har A1236 brutit A1180. Rännan föreföll vara äldre än odlingslagret och A1180 skulle kunna vara ett flackt dike eller en gränsmarkering. Den sammanfaller dock inte med några av de gränsmarkeringar som finns på äldre kartor över området.

Gropen A1236 som fanns i anslutning till rännan A1180 hade en oval form i ytan och en största diameter av 2,8 meter. I profil kunde man se att gropen hade en ojämn, tvådelad botten med ett djupare parti i väster och ett grundare parti i öster (figur 26). Den djupaste delen var 0,3 meter djup. Förmodligen var A1236 yngre än rännan A1180. Fyllningen bestod överst av homogen, svartbrun, humös sand med enstaka tegelflis. Under denna fanns ett lager med gulbrun till grå lera som följde större delen av gropen botten. Underst fanns ett tunnare lager med brungrå måttligt humös sand. Den lerklädda botten kan antyda att A1236 varit en förvaringsgrop. Träkol från botten av gropen A1236 ¹⁴C-daterades till 2120 – 1890 f Kr. Detta kan antingen innebära att gropen och rännan hör samman med en senneolitisk bosättning på platsen eller att det rör sig om omdeponerat träkol som hamnat i en yngre konstruktion. Det senare förefaller mest sannolikt. Även vid andra undersökningar har ¹⁴C-dateringar dateringar från förhistorisk tid dykt upp och förmodligen speglar de bosättningar som funnits vid stranden av sjön vid skilda tillfällen. Några mer sammanhängande boplatsslämningar har hittills inte påträffats.

Även strax nordöst om rännan A1180 fanns en grop, A5002. Den framträdde i en profil (C1159) och hade då en bredd av drygt 2 meter. A5002 bör ha varit en separat anläggning och var förmodligen inte en del av A1180. Fyllningen bestod av svagt humös brungrå sand med

Figur 25: Plan över anläggningar och lager i området norr och nordöst om huvudbyggnaden.

visst inslag av kol. Vid den fortsatta avbaningen gick utbredningen inte att urskilja och det var därför oklart om det rörde sig om en grop eller en ränna. A5002 verkar ha varit grävd igenom ett undre odlingslager eller äldre markyta.

Ovanpå A1180 och A1236 fanns ytterligare en grunt nedgrävd ränna, A845. Denna hade dock en något annorlunda orientering och var snarast anlagd i riktningen NNO-SSV (figur 27). Den framträdde under ett mörkt odlingslager och den övre delen av fyllningen hade dragits ut åt sidorna genom plöjning eller omgrävning. Den hade en ungefärlig bredd av 1,3 meter och hade i sin frilagda del en längd av 6 meter. Rännan hade en flack botten och ett djup av 0,2 meter. Fyllningen i rännans övre del bestod av tätt packad, mörkbrun, humös sand med ett kraftigt

inslag av tegelkross där så gott som allt tegel var felbränt. Här fanns även flisig, eldpåverkad sten samt inslag av kalkbruksbitar, obrända djurben och träkol. Under det kompakta lagret med tegelkross fanns en gles stenpackning, A900. Stenpackningen var lagd i ett skift och stenarna hade en storlek av 0,2 till 0,6 meter (figur 28). Stenarna utgjorde inte någon löst liggande fyllning utan föreföll vara väl satta. De var plant lagda med flat sida uppåt. Under stenarna saknades inslag av tegel och här fanns ljus, svagt humös sand med inslag av kol. Den kompakta fyllningen med tegelkross i rännan A845 och den underliggande stenpackningen A900 bidrog till att konstruktionen i sin helhet gav intryck av att vara någon form av grundläggning snarare än fyllningen i ett igenlagt dike.

Figur 26: Gropen A1236 var delvis lerfodrad och har förmodligen varit en förrådgrop. Foto från sydöst.

Figur 27: Rännan A845 innehöll raseringsmaterial från en medeltida tegelugn. Foto från norr under avbaning.

Figur 28: I botten av rännan A845 fanns stenpackningen A900. Förmodligen har detta varit någon form av grundkonstruktion. Foto från nordöst.

Det kraftiga inslaget av tegelkross i rännans övre del var av särskilt intresse eftersom alla något större och mer urskiljbara fragment bestod av felbränt tegel. Det fanns även andra hårt brända eller sintrade fragment av lermaterial med olika typer avtryck som var helt eller delvis förglasade. Man kunde därför konstatera att fyllningen i A845 bör ha bestått av material från en riven tegelugn. Det fanns dock inte några tecken på att markytan runt rännan A845 skulle ha varit upphettad. Inte heller den underliggande stenpackningen A900 var eldpåverkad. Detta tyder på att materialet är sekundärt deponerat. Den tydliga dominansen av tegelugnsmaterial utan nämnvärd uppblandning av annat material antyder dock att tegelugnen bör ha legat någonstans i närheten. Enstaka felbrända tegel har tidigare påträffats på den södra sidan av Försvarsgården men då i liten mängd. En av dessa kontexter kunde dateras till perioden sent 1500-tal till tidigt 1600-tal (Åstrand 2014:30). Andra typer av fynd som kritpipor, glas- eller keramikskärvor

förekom inte i A845. Ett djurben som påträffades i den nedre delen av fyllningen i A845 kunde ^{14}C -dateras till 1300 – 1430 e Kr.

Drygt tio meter väster om rännorna A1180 och A845 fanns ytterligare en ränna, A1740. Denna hade en frilagd längd av drygt 8 meter och en bredd av 1,2 till 2 meter. Rännan var orienterad i riktningen NNO-SSV. Fyllningen bestod mestadels av svartbrun, homogen, kraftigt humös sand med inslag av sten, enstaka tegelkross, enstaka djurben. Närmast ytan fanns dock en något ljusare och mer grusig fyllning med inslag av 1800-talsfynd. I den undre, mörkare fyllningen sakades fynd. I rännans norra del fanns även sten med en storlek av 0,1 till 0,5 meter i diameter. Botten av rännan var inte nådd vid schaktdjupet som var 1,0 m under ursprunglig markyta. Nedgrävningens sidor var skarpa, närmast raka vilket gjorde att det inte gav intryck av att ha varit ett vanligt dike.

Nedgrävningen för rännan A1740 bröt en äldre grop, A1748. Denna hade en ljus fyllning och kunde därför inte avgränsas i plan. Inmät-

Figur 29: I schakten för dagvattenledningar kunde man se att bottenlagren närmast huvudbyggnaden utgjordes av odlingslager och underst vattenavsatta lager. Foto från nordväst.

ningen gjordes därför enbart i anslutning till ett djupare ledningsschakt (schakt 1702). Gropen hade en bredd av 2,5 meter, en rundad form i profil och ett bevarat djup av som mest 0,5 meter. Fyllningen bestod av varvade sandiga lager med allt från kraftigt till svagt humös sand. Gropen förefaller därför ha fyllts igen gradvis. Några fynd påträffades inte i A1748.

Man kan alltså konstatera att det i området norr och nordöst om Försvarsgårdens huvudbyggnad fanns flera rännor med ganska likartad orientering. Rännorna var sinsemellan olika och i fråga om A845/ A900 föreföll det snarast vara fråga om en grundläggning, förmodligen inte till någon byggnad utan kanske snarare till en mur. Anläggningarnas läge och orientering tyder på att de hör samman med någon form av avgränsning.

Ett spår efter en yngre byggnadskonstruktion var den stengrund, A5001, som fanns längs mittpartiet av boningshuset. Detta bör ha varit grunden till en veranda som tidigare funnits på husets norrsida och som finns avbildad på foton och planer från 1940-talet (Fuchs 2015. Huvudbyggnaden hade vid denna tid ingång via verandan och ytterligare en

dörr på norrsidan medan husets södra långsida sakande utgång. Stengrunden hade formen av en avlång rektangel med en bredd av 7 meter och som sträckte sig drygt ca 2,5 meter ut från huslivet. Grunden bestod av blandat stenmaterial påförd matjord och omgavs en 0,5 meter bred, stenfylld nedgrävd ränna som löpte längs kanten av ytan. Den östra halvan av grunden till verandan schaktades bort medan den västra delen enbart frilades vid matjordsavbaning.

I området norr om boningshuset dominerades ytorna, som tidigare nämnts, av odlingslager som utgjorde den lägsta nivån ovanpå den underliggande ljusa sjösanden. Till skillnad från området söder om Försvarsgården så fanns här få exempel på mörka linser eller humösa lager som överlagrats av vattenavsatt sand. I schaktväggarna närmast huvudbyggnadens nordvästra del fanns dock sådana vattenavsatta lager som låg under ett 0,2 meter tjockt lager med sjöavsatt sand (figur 29). Detta lager innehöll inte några fynd. Frånvaron av varviga tunna linser i bottenlagren kan bero på att denna yta inte varit strandzon under någon längre tid. Det är även möjligt att en sådan äldre strandzon plöjts bort vid odling.

Fynd

Vid undersökningen tillvaratogs ett sparsamt urval av fynd (se bilaga 6). De flest kontexter där fynd påträffades utgjordes av fyllnadslager med ett blandat innehåll och det fanns få kontexter med avgränsad kronologi som innehöll några fynd. De fynd som tillvaratogs är främst ifrån avfallsgropar varav några utifrån föremål och sammanhang förefaller att vara från 1600- eller 1700-tal. Från rensningen av golvnivåer i husgrunden A758 tillvaratogs ett fyndmaterial som hör samman med husets användning. Även detta material föreföll vara tidsmässigt blandat med fynd från 1700- till 1900-tal. Det tillvaratogs dock för att tjäna som exempel på föremål med anknytning till huset. Från några raseringslager och någon grop med raseringsfyllning tillvaratogs kakelugnsfragment som kan tänkas höra samman med ombyggnationer och renoveringar. Ett intressant fyndmaterial tillvaratogs från rännan A845 som innehöll felbränt tegel och rester efter en raserad tegelugn. Lämningarna kunde alltså ¹⁴C-dateras till pe-

rioden 1300 till 1430 e Kr, och förekomsten av rester från medeltida tegelslagning saknar motsvarighet från tidigare undersökningar i Växjö. Ett urval av fyndmaterialet har därför tillvaratagits i en mängd motsvarande en fyndback. Materialet består av mer eller mindre kraftigt felbränt tegel, andra typer av hårdbränt keramiskt material med avtryck samt hårt bränd sten med vidsittande tegel. Det största bevarade fragmentet med bevarad form är från en tegelsten med en bredd av 12 cm och en höjd av 9 cm. Storleken gör att stenen kan betraktas som stortegel vilket är typiskt för medeltida tegelproduktion. I rännan A845 tillvaratogs även ett trettiotal djurben varav, som nämnts ovan, ett ¹⁴C-daterades. Någon osteologisk analys av materialet har inte gjorts eftersom detta inte var inräknat i budget. Med tanke på att det finns få tillvaratagna medeltida benmaterial är även detta material av intresse. Vid en snabb översyn kunde bland annat ben från nöt och får/get urskiljas.

Analyser och konservering

Vid undersökningen gjordes en mindre analysinsats som inriktades på de rännor och gropar som fanns i undersökningsområdets nordöstra del. Syftet var här att datera någon av dessa anläggningar eftersom de verkade ha ingått i strukturer som var äldre än Försvarsgården och även äldre än de ägo gränserna på kartan från 1658.

Ett jordprov från gropen A1236 floterades för att få fram daterbart material. Utplockat kol från jordprovet vedartsbestämde till björk varav en kvist med 1 cm diameter valdes ut för ¹⁴C-analys (se bilaga 1). Datering med ¹⁴C-metod utfördes vid Ångströmlaboratoriet vid Uppsala universitet (se bilaga 2). Kvisten kunde dateras till perioden 2120 till 1890 f Kr det vill säga senneolitisk tid (Ua-53835, angivet i 2 sigma). Detta betyder att kolet antingen kan datera boplatzlämningen till denna period eller kolet har omdeponerats. Fyllningen i gropen A1236 skilde sig inte från övriga anläggningar med fynd från historisk tid och det förefaller därför mindre troligt att anläggningen tillkommit under slutet av stenåldern.

De medeltida djurben (1300 – 1430 e Kr, Ua-53834, angivet i 2 sigma) som påträffades i

den nedre delen av den hårt packade fyllningen med felbränt tegel i rännan A845 (se ovan) är förmodligen matavfall som deponerats samtidigt med tegelkross och tegelugnsmaterial. Fyndomständigheterna visar att djurbenet antingen är sekundärt deponerat tillsammans med tegelugnsresterna, vilket skulle ge en datering med anknytning till ugnens brukningstid, eller att djurbenet deponerats i samband med att rännan grävdes och i så fall varit yngre än tegelugnen. I vilket fall visar det att det bör ha bedrivits tegelslagning i närområdet senast under 1300 eller tidigt 1400-tal. Vad gäller rännans tillkomsttid är dateringen osäker eftersom det är oklart hur lång tid som gått från det att tegelugnen varit i bruk till det att ugnresterna användes som utfyllning. Sammanhanget tyder på att rännan A845 anlagts någon gång i perioden mellan 1300 och tiden för den kartan 1658.

Vid undersökningen tillvaratogs inte några bevarandevärda fynd som var i behov av konservering och några sådana åtgärder utfördes därför inte.

Tolkning

Utanför staden

Försvarsgården ligger idag i den centrala delen av Växjö men under större delen av stadens historia var denna plats en utkant vilket präglade området bebyggelse och användning. Stadens gränser var fram till mitten av 1800-talet tydligt markerade och hade stor praktisk betydelse. Växjös gräns var oförändrad under flera hundra år och det dröjde ända fram till tiden efter stadsbranden 1844 innan bebyggelsen började sprida sig utanför den medeltida stadens gränser (Dutra Leivas & Åstrand 2014:67). Vid stadens östra sida gick gränsen från Växjösjön, längs med kyrkogårdsmuren på den östra sidan av Domkyrkan, och upp till den östra stadstullen som låg vid nuvarande kvarteret Strykjärnet. Alla varor som fördes in till staden skulle förtullas. Staden omgavs därför av ett staket som skulle markera stadsgränsen och dess handelsområde. Stadsgränsen åt öster sammanföll med gränslinjen mellan Växjö stads- och landsförsamling och utgjorde även gräns mellan Kinnevalds och Konga härad. I staden gällde andra regler än på landsbygden. Detta gällde även i en stad som Växjö, som på många sätt hade en lantlig prägel och där det egna jordbruket var viktigt även för många av stadens borgare (Dutra Leivas 2014:65f).

Som tidigare nämnts bestod området öster om Domkyrkan av låglänt ängsmark där vattendraget Pilabäcken rann i riktning mot Växjösjön. Området bör tidigt ha präglats av vägarna som här anslöt till staden. Den äldsta kartan från 1658 visar att den landsväg som kom från sydost hade ungefär samma sträck-

ning som dagens Teleborgsväg. Den passerade strax norr om Försvarsgården för att sedan gå söder om nuvarande Strykjärnet. Den sistnämnda delen av vägen anlades under slutet av 1500-talet och det är fortfarande oklart var den medeltida vägen anslöt till staden (Alering m fl 2015:156f).

Den bebyggelsen som växte fram i området omkring Försvarsgården präglades alltså av en mellanposition mellan stad och land. Bebyggelsen var oreglerad och behövde inte anpassas efter någon stadsplan. Här fanns också plats för verksamheter som man helst inte inrymde i staden eftersom de kunde vara platskrävande eller illaluktande, till exempel garverier. Bebyggelsen utvecklades alltmer och under slutet av 1800-talet hade en tätbebyggd inofficiell stadsdel, Östra *grannhället*, vuxit fram. Området hade kvar sin prägel av oreglerat förstadsbebyggelse ända till början av 1900-talet då stadsdelen Öster tillkom.

Området längs stadskärnans östra sida, från Katedralskola till Försvarsgården, har än idag trots stadens expansion fått behålla sin karaktär av stadens möte med landet. Detta mycket tack vare odlingsmarken och kolonilotterna i backen vid Östrabo. Under våren 2016 väcktes en debatt om arkitektur med utgångspunkt från ett förslag till ett nytt hus på Teleborgsvägens östra sida invid äldreboendet Östregården (SMP 2016-04-25, SvD 2016-04-30). Enligt förslaget vill man uppföra en större byggnad i sen 1800-tals-stil. Debatten kom framför allt att handla om dagens arkitektur och dess skön-

Figur 30: Det felbrända teglet och annat spill från en medeltida tegelugn hade använts som fyllning i A845. Här ses en del av det tillvaratagna materialet.

hetsvärden eller brist på skönhetsvärden. Sett i ett lokalt perspektiv kan man dock konstatera att den typ av stenstadsbebyggelse som föreslogs inte har några rötter i platsens historia. Det sena 1800-talets stadsbebyggelse med höga stenhus slog inte igenom i högre grad i Växjö och finns främst representerad på Söder. Det aktuella området har snarare präglats av övergången mellan äldre stad och lantlig bebyggelse.

I det följande tolkningsavsnittet kommer några olika aspekter på området att diskuteras utifrån resultaten från den arkeologiska undersökningen. De aspekter som tas upp är platsens bruk före 1750, framväxten av Försvarsgården och förstadsbebyggelsen samt Gravaregården och områdets garverier.

Medeltida tegelslagning och gamla ägostrukturer

Den äldsta verksamhet som kan knytas till området är tegelslagning. Fynden från tegeltillverkningen var, som tidigare nämnts indi-

rekta och utgjordes av material från en raserad tegelugn (figur 30). Även om fyllningen var sekundärt deponerad så var innehållet förhållandevis oblandat och det är en rimlig tanke att en den raserade tegelugnen legat nära platsen. Det djurben daterades från fyllningen kunde dateras till perioden 1300 till 1430 e Kr. Det är ett rimligt antagande att teglet är från samma period eller möjligen äldre.

I en trästad som Växjö, där domkyrkan var ensam stenbyggnad fram till år 1700, var tegel något som man enbart tillverkade i samband med särskilda byggprojekt. Under medeltid var sådana projekt så gott som enbart knutna till domkyrkan. Lokaliseringen av en tegelugn till området omkring Försvarsgården är inte förvånande. Platsen bör ha varit lämplig med närhet till domkyrkan och ändå på brandsäkert avstånd från kyrkan och staden. All jord i området var under medeltiden kyrkoägd och det är rimligt att kyrkan valt att anlägga en tegelugn på sin egen mark. På de äldsta kartorna hör det aktuella området till Östregård

Figur 31: Läget vid Försvarsgården var lämpligt för en tegelugn med närhet till domkyrkan men på brandsäkert avstånd utanför staden. Foto från öster.

men även denna gård ingick under medeltiden i kyrkans markinnehav som Sankta Katarinae prebendegård (Larsson 1991:44). Även marken söderut mellan sjön och landsvägen ägdes av kyrkan som här hade ett hospital som är känt från tidigt 1300-tal (Larsson 1991:34).

Äldre felbränt tegel har tidigare bara påträffats i ytterligare två sammanhang. Det ena var vid förundersökningen inför byggandet av Domkyrkocentrum där makulerat tegel påträffades i en byggnad daterad till 1200-tal (Åstrand & Alering 2013:52, Alering m fl 2015:124). Slagningen av detta tegel kan ha skett i samband med återuppbyggnaden av kyrkan efter en krigshärjning på 1270-talet (Tobiasson m fl 2009:47). Det andra sammanhanget var ett utfyllnadslager som undersöktes år 2014 sydväst om Försvarsgården. Detta lager kunde dateras till perioden från slutet av 1500-talet till början av 1600-talet (Åstrand 2014:30). Här fanns dock enbart enstaka tegel och kanske var detta utspridda rester med samma ursprung som det nu påträffade teglet. På samma sätt påträffades

två bitar felbränt tegel även vid den aktuella undersökningen i gropen A487 sydöst om huvudbyggnaden som i övrigt innehöll material från 1600- 1700-tal. Tegelslagning kan ses som en typisk sådan verksamhet som förlade utanför staden men i dess närhet.

På den norra sidan av Försvarsgården påträffades rännor, diken och en möjlig grund till en murkonstruktion. De förefaller som om man vid upprepade tillfällen markerat någon form av gräns eller ägoindelning. Konstruktionerna hade inte exakt samma orientering men låg i huvudsak i nordsydlig riktning. Anläggningarna bröts alla av Försvarsgårdens huvudbyggnad vilket tyder på att de var äldre än denna. En ¹⁴C-analys av ett djurben från rännan A845 gav, som tidigare nämnts, en datering till 1300 - 1430 e Kr. Det är oklart vilken typ av gräns eller ägostruktur som dessa konstruktioner markerar. De motsvaras inte av de gränser som finns angivna på den äldsta kartan från 1658. Avståndet till den äldre landsvägen verkar vara alltför stort för att det skulle kunna

vara en avgränsning mot denna. Det är tydligt att anläggningarna markerar en gräns som varit i bruk under 1300-tal eller tidigare och som upphört före tiden för den äldsta kartan. Från undersökningen av Domkyrkocentrum vet man att den stora gårdstomt som fanns norr om kyrkan splittrades upp efter reformationen och att man i samband med detta även lät landsvägen få en ny sträckning tvärsöver den gamla kyrkotomten. Det är därför möjligt att de äldre strukturer man anar i området norr om Försvarsgården hör samman med en äldre, intern indelning av kyrkans mark, som kan ha funnits innan reformationens förändringar gjordes inom kyrkans markinnehav.

Växjösjön, torpen och odlingen

Försvarsgården ligger idag på ett avstånd av ca 200 meter från Växjösjön. Linnéparken och även den mellanliggande järnvägsbanken gör att man inte upplever någon närhet till sjön. Då gården anlades låg den däremot nära Växjösjöns norra strand. Sjösänkning och successiva utfyllnadsarbeten har sedan förskjutit strandlinjen till dess nuvarande läge. Spår efter detta förlopp syns tydligt i den lagerbild som framkommit vid den arkeologiska undersökningen. I de djupare grävda delarna av undersökningsområdet kunde man ofta se att bottenlagren bestod av ljus vattenavsatt sjösand varvad med linser av mörkare sand. Dessa lager bör ha avsatts i en strandnära zon. De mörka sandskikt som fanns i den övre delen av denna lagerbild innehöll ofta tegelkross eller enstaka fynd av 1600- 1700-talskaraktär. Förmodligen är detta rester av avfall som kastats i sjön från en närbelägen bebyggelse. Iakttagelserna stämmer väl med resultat från tidigare undersökningar där man kunde konstatera att fyndmaterial från 1700-talet hade kastats ut i motsvarande strandlager (Åstrand 2014:34). De mörka sandlager som fanns i den undre delen av lagerbilden innehöll inte något synligt avfall utan föreföll ofta bestå av halvt förmultnade växtdelar. Dessa kan ha avsatts i en äldre strandzon eller på sjöbotten under ett långt

tidigare skede. Man kunde vid undersökningen konstatera att de varviga vattenavsatta lagren främst fanns på den södra sidan av Försvarsgården. Förmodligen har denna förhållandevis plana yta utgjort strandzon under en längre tid. Marken i undersökningsområdets norra del ligger något högre och dessa ytor bör ha legat ovanför den historiska tidens strandlinje. I regel låg påträffades de vattenavsatta lagren från en övre nivå på omkring 162,4 m ö h.

De undre lagren som påträffades i området var i regel odlingslager. Det var tydligt att landvinningen i området närmast Försvarsgården inte åstadkommits genom några större utfyllnader. Detta till skillnad från marken i Linnéparkens södra del som byggts upp med kraftiga utfyllnadslager (Jönsson 2005). Det verkar istället som att man gradvis har odlat upp marken vartefter den torrlagts. Även bebyggelsen i området tillkommer genom en gradvis utbyggnad. På kartan från 1658 finns en mindre byggnad markerad i läge strax sydväst om Försvarsgården. Från 1673 finns en uppgift om att domkyrkans syssloman bodde direkt öster om kyrkogården (Gustafsson Ullén 1970:26). Detta bör ha varit på det som senare kallades för Sysslomannatomten. Som tidigare nämnts gjordes avstyckningar från Sysslomannatomten år 1699 och bebyggelse kan ha tillkommit i samband med detta. På en karta från 1724 finns en bebyggelse med vad som beskrivs som små stugor eller torp markerade mellan landsvägen och sjön (se figur 6). Dessa uppges höra till Östregårdens tomt. Läget för dessa torp var typiskt för torpbebyggelse på landet där torparna ofta var hänvisade till ett begränsat markområde i borte del av gårdens ägor, ofta som här intill en väg. Som tidigare nämnts omtals en form av illegal bebyggelse inom den södra delen av Sysslomannatomten i en skrivelse 1747 (Larsson 1922:67). Domkyrkans syssloman beskriver bebyggelsen som *små onyttiga kojor* och hävdar att invånarna var löst folk som inte fick vistas någon annanstans. Kanske att bebyggelsen i området blev en tillflykt för personer som stod i utkanten av det organiserade livet i såväl staden som de omgivande byarna.

Den odling som det finns spår efter i de undre lagren hör förmodligen samman med torpen och förmodligen kommer det utkastade avfallet i den gamla strandlinjen också från denna bebyggelse. Vid undersökningen påträffades dock få spår av tidig bebyggelse. I undersökningsområdets östra del fanns under övriga lager tre avfallsgropar som utifrån fyndmaterialet kan antas vara från 1600- eller 1700-talet. Det fanns även några konstruktioner, som till exempel de två parallella stengrunderna A1594 och A1599, som skulle kunna höra till en bebyggelse äldre än den befintliga byggnaden men detta är osäkert. En torpbebyggelse med enkla hus vilande på syllstenar behöver dock inte ha lämnat så mycket spår efter sig. Vid den undersökning som gjordes 2014 påträffades ett utfyllnadslager sydväst om Försvarsgården som kunde ¹⁴C-dateras till perioden sent 1500-tal till tidigt 1600-tal (Åstrand 2014:27). Man hade här fyllt ut en del av stranden med sten och grus. Detta grundläggningsarbete hör förmodligen samman med en sådan tidig bebyggelse och hör kanske direkt samman med den byggnad som är markerad i denna del av området på 1658 års karta.

Försvarsgården och det Östra grannhället

Under 1700-talet fick området omkring Försvarsgården en tydligare struktur. En första skillnad var den väg i östvästlig riktning, Lilla Kyrkogrindsgatan, som anlades söder om Försvarsgården och som finns med på 1750 års karta. Eftersom kyrkogårdsgrinden vid kyrkogårdens sydöstra hörn togs upp redan i slutet av 1600-talet så har det förmodligen funnits en enklare väg redan tidigare (Larsson 1922:43).

Vid den aktuella undersökningen kom man i kontakt med vägens norra sida. Vägen har varitstensatt och väl anlagd med ett kraftigt underliggande bärlager av sten och grus. Vid tidigare undersökningar har man i två omgångar undersökt andra delar av samma väg (Jönsson 2002, Åstrand 2014). Det fyndmaterial som man vid den sista av dessa undersökningar på-

träffade under vägen var från 1700-talet. Den breda och välanlagda vägen kan ses som en markering av ett nytt skede i områdets historia där den tidigare torpbebyggelsen snart skulle ersättas av mer stadslika gårdar.

Enligt uppgift uppfördes byggnaderna i Försvarsgården av Anton Rappe på 1790-talet. Gården kallades därför för *Rapperska* gården. Gården ska då ha innefattat ett boningshus i två våningar. Det fanns även en flygelbyggnad med brygghus, hönsbarn och källare på bottenvåningen samt en övervåning med fyra rum (Fuchs 2014:6). Dessa byggnader motsvarar de två äldre byggnader som finns idag. Vid undersökningen kunde man se tydliga spår efter anläggandet av gården. Söder om huvudbyggnaden fanns kraftiga påförda utjämningslager som förmodligen tjänat till att ge en fast och plan grund till byggnaderna. Det fanns även fläckvis bevarade rester efter en stenlagd gårdsplan. Vid undersökningen påträffades ett brandlager som låg under den bevarade gårdsplanen men ovanför det utjämningslager som man påfört inför anläggandet av gården. Detta bör alltså vara spår av en brand som inträffat under ett tidigt skede av bebyggelsen eller kanske till och med under pågående uppförande. Några uppgifter omkring en sådan brand har dock inte gått att finna.

Bebyggelsen vid Försvarsgården förblev ovanligt konstant efter anläggandet. Vid undersökningen kunde man dock notera spår av ett antal mindre förändringar. Under något skede av 1800-talet har man förmodligen fått problem med sättningar eller fukt i huvudbyggnaden och då grävt för förstärka och höja markytan sydöst om huset. Karaktäristiskt för fyllnadsmassorna från dessa ingrepp är förekomsten av vitglaserade kakelugnsfragment. Det är möjligt att markförstärkningarna gjordes i samband med en invändig renovering då man även rev någon uttjänt kakelugn. En möjlig tidpunkt för en sådan renovering är tiden efter 1830 när Georg Gabriel von Boisman tog över gården. Familjen Boisman var innehavare av gården fram till 1907 och den kom därför att kallas *Boismanska* gården.

Figur 32: Foto från Försvarsgården taget 1959. Gården ägdes vid denna tid av kommunen som hyrde ut rum och lägenheter i de ganska slitna byggnaderna. Foto ur Inga Waldes samling, Smålands museum.

Odling och trädgårdsskötsel var viktiga för hushållen i och omkring staden och vid undersökningen kunde man konstatera att det funnits väl tilltagna odlingsytor runt om gården. Odlingslager som brukats in i sen tid fanns på husets norra och östra sida. Även inom gårdsplanen på huvudbyggnadens södra sida fanns en större odlad yta. Man fick här intrycket att det odlade lagret bröt äldre anläggningslager och konstruktioner vilket tyder på att man utökat den odlade ytan under en senare fas av bebyggelsen. Bland annat hade en rund sten-satt yta som förmodligen ingått i en trädgårdsanläggning grävts sönder vid utvidgandet av ett trädgårdsland. På en plan från 1877 är en trädgårdsanläggning med någon form av centralrabatt markerad på den södra sidan av Försvarsgården (Forsberg 1975:26). Återgivningen av trädgården förefaller dock vara ganska schablonartad. Efter det att Georg Gabriel von Boisman dött 1873 bodde hans döttrar Frederique och Emma kvar i gården. De försörjde sig genom att odla och sälja blommor. Träd-

gårdsodlingen låg i huvudsak söder om huset inom det område som idag är lekpark (Forsberg 1975:27). Det är möjligt att de nämnda spåren efter en utökning av odlingsmarken hör samman med systrarna von Boismans trädgårdsodling.

I undersökningsområdets sydöstra del frilades en del av ett uthus som kanske även det anlades då trädgårdsodlingen fick större betydelse för gården. Detta uthus finns med planen över området från 1877. Nämnas kan också att det på husets norra sida hittades en grund till en veranda. Verandan finns med på de foton och de planer som ingår i Nordiska museet dokumentation av gården från 1944.

Under 1800-talet växte en allt tätare bebyggelse fram omkring Försvarsgården och nya hus och gårdar uppfördes inom Östregårdens mark på båda sidor om landsvägen. Bland annat tillkom en ny gård, Björklundska gården strax söder om Försvarsgården. Denna bebyggelse kom att kallas för Östra *grannhället* och här fanns både större stadsgårdar och enklare

Figur 33: Utanför den östra stadsgränsen växte förstaden Östra grannhället fram och fick till slut en tät bebyggelse. Foto taget från Staglaberget mot staden på 1870-talet. Foto Smålands museum.

hus (Larsson 1991:292). På ett foto taget på 1870-talet från Staglaberget i öster ser man de tätt liggande taken i den uppvuxna förortsstaden (se fig 32). År 1907 inköptes Östregården av en privat intressent som avstyckade marken i tomter varefter den nya stadsdelen Öster började växa fram. Stadens expansion under början av 1900-talet gjorde att området omkring Försvarsgården kom att bli en kvarlämnad enklav med äldre hus. Östra *grannhället* hamnade nu i bakvattnet i den snabbt växande staden. Området sågs inte som bevarandevärdt och såg gott som all äldre bebyggelse revs för att lämna plats för den utökade stadsparken och den breddade vägen. Genom ett aktivt ingripande av den Bergendahlska stiftelsen räddades dock Försvarsgården.

Vilka var då de människor som bodde i området omkring Försvarsgården? Fyndmaterialet var tyvärr begränsat och gav få ledtrådar till slutsatser om materiell status och försörjning. Utifrån bebyggelseutvecklingen kan man dock se tydliga förändringar i fråga om de männ-

iskor som bodde här och deras sociala tillhörighet. De människor som bodde i de små torp som ursprungligen funnits på platsen hörde antagligen liksom andra torpare till landsbygdens mindre bemedlade och området med torp längs landsvägen hade antagligen en låg social status. Här fanns även jordlösa som i skrivelsen från 1747 nedlåtande kallades för löst folk (Larsson 1922:67).

De gårdar som anlades i området, Försvarsgården, Gravaregården och Björklundska gården beboddes däremot av mer förmögna personer som de tidigare nämnda familjerna Rappe och Boisman. Gravaregården var ett garveri men den släkt som länge bebodde gården var dock väletablerad. Ägaren, fabrikör Eckerbom, var vice ordförande i kommunalstämman år 1867 (Larsson 1991:429). Gårdarna fick en representativ utformning och att bo här sågs förmodligen som ett gott alternativ till att bo på någon centralt belägen tomt inne i staden. Med tiden får man dock intrycket av att den sociala statusen i området dalade. Efter de äldre

Figur 34: Utdrag ur 1783 års stadskarta där området söder om kyrkogårdsmuren just blivit utfyllt med avfall från garverierna.

systrarna Boismans död tog kommunen över Försvarsgården och hyrde ut rum och lägenheter (Fuchs 1915:6). Gården var dock kraftigt nedgången och hyrorna sattes lågt. Även i den långa uthuslängan vid Gravaregården fanns fram till 1960-talet små och omoderna lägenheter inrymda (Forsberg 1975:19). I en upp-teckning från folkminnesarkivet i Lund nämner informanten området som ett fattigkvarter (LUFV M9711:6). Denna prägel bidrog kanske bidragit till att få såg området som något att bevara för eftervärlden under efterkrigstidens rivningsepok. Idag ingår området i Växjö park- och promenadstråk och Försvarsgården finns kvar som en påminnelse om att detta en gång var ett hus i stadens utkant.

Gravaregården och garverierna

Försvarsgårdens närmaste granne var Gravaregården och eftersom byggnaderna till dessa gårdar bokstavligen låg vägg i vägg med var-

andra undersöktes delar av en uthuslänga som ingått i den sistnämnda gården. När Gravaregården tillkommer är något oklart. Den huvudbyggnad som stod kvar fram till 1960-talet ska ha anlagts 1846 (Forsberg 1975:19f). Namnet Gravaregården har varit omdiskuterat och en vanlig tolkning har varit att gården fått sitt namn efter att Domkyrkans dödgravare skulle ha bott här. Detta stämmer med en uppgift från 1700-talet om att dödgravaren bor inom den södra delen av Syslomanstomten och att bebyggelsen därför kallades för "Grafwarehusen" (Larsson 1922:67). Förmodligen har denna beteckning levt kvar och överförs på själva Gravaregården. Det är dock inte orimligt att en sammanblandning även kan ha skett med beteckningen Garvaregården eftersom den förste kände innehavaren av gården 1846 var en garvare (Forsberg 1975:19f). Läget var lämpligt för ett garveri med en ganska rymlig tomt och direkt närhet till vattendraget Pilabäcken

som avgränsade tomten åt väster. Garveri var en verksamhet som krävde vatten. Hanteringen var även illaluktande och garverier förlades ofta i kanten av en stadsbebyggelse.

En lantmäterihandling som ger en bakgrundsbild till Gravaregården är en gränsbestämning som fastslogs 1857 (figur 8). Lantmäteriförrättningen gjordes med anledning av en tvist mellan Domkyrkan och privata markägare angående vem som hade rätt till utfylld mark mot Växjösjön. Den bifogade kartan visar att det vid denna tid fanns två privatägda gårdar på Pilabäckens östra sida (senare kallade övre och nedre Gravaregården). Marken mellan Pilabäcken och kyrkogårdsmuren ägdes av Domkyrkan och kallades Syslomanntomten. I handlingen uppges att den mark som de två gårdarna öster om bäcken låg på var en sedan 1699 av Domkyrkan bortlämnad del av Syslomanntomten. En rimlig tanke är att bebyggelsen i en eller båda av Gravaregårdarna tillkommer redan i samband med avstyckandet av dessa tomter.

Kartan från 1857 ger en förhållandevis detaljerad bild av bebyggelsen inom dessa båda gårdar. Inom den övre tomten fanns ett boningshus som låg längs med landsvägen i norr, två mindre hus som låg invid bäcken samt ett långt uthus orienterat i norrsydlig riktning. Den södra gaveln på detta uthus var byggt direkt mot Försvarsgårdens byggnader. Kartans återgivning av Gravaregårdens långa uthuslänga stämmer överens med läget för den husgrund som påträffades vid den aktuella undersökningen. På kartan ser man att uthusets östra långsida sträcker sig in på Försvarsgårdens tomtmark och det uppges även att denna smala yta blivit inlöst. Den väg som går mellan de båda Gravaregårdarna, och söder om Försvarsgården, kallas på denna karta för Lilla Kyrkogrindsgatan. Det är samma väg som den vid undersökningen påträffade stensatta vägen. På den norra sidan av vägen, vägg i vägg med Försvarsgårdens flygelbyggnad finns en byggnad markerad på kartan. Enligt senare uppgifter var detta ett snickeri (Forsberg 1975:19). Några spår av denna byggnad påträff-

Figur 35: Vid undersökningen frilades den södra delen av Gravaregårdens långa uthus som bör ha använts i garveriverksamheten. Foto från nordväst.

fades inte vid undersökningen och förmodligen har den inte haft någon nedgrävd grund.

Den undersökta stengrunden efter Gravaregårdens långa uthus utgjorde däremot en tydlig konstruktion. Inom byggnaden fanns varierande golvlager som förmodligen återspeglar en rumsindelning. Stengrunden frilades men grävdes inte bort. De fynd som tillvaratogs var från framrensningen. Här påträffades olika typer av fynd från 1700-talet och fram till mitten av 1900-talet. Fyndmängden var alltför begränsad för att säga särskilt mycket om de som brukat huset. Det föreföll som om det fanns mest hushållsföremål i golvlagren i husets södra del och förmodligen speglar detta att här funnits ett bebott rum. I det norra golvlagret fanns ett större inslag av trä samt gott om små bitar av läder. Fragmenten var alltför dåligt bevarade för att man skulle kunna se vilken typ av läderspill det rörde sig om. Det förefaller som om detta utrymme i huset främst fungerat som ett förråd. Uthuset bör dock ha haft skiftande funktioner under tid och innan längan revs på 1960-talet hade det varit inrett med små omoderna lägenheter för uthyrning (Forsberg 1975:20). Det är dock rimligt att uthuset tidigare har en funktion i garveriet. De två mindre husen som låg invid bäcken har förmodligen också ingått i garveriverksamheten.

De läderbitar som påträffades inom huslämningen stämmer bra överens med gårdens inriktning på garveri. Tomten ägdes mellan 1846 och 1890 av garvaren Eckerbom och hans familj (Forsberg 1975:19f). När fastigheten såldes tog sämskmakare Johan Petersson över garveriet som var i drift fram till 1910. Denne öppnade också en skoaffär. Leden från garveri till sämskmakare och vidare till skoaffär visar i detta fall tydligt de olika stegen i läderhantverket. I handlingarna från 1857 omnämns att den södra Gravaregården bebos av en klädesvävare Andersson. Läget invid bäcken och sjön skulle dock ha varit utmärkt för ett garveri och man kan inte utesluta att även denna tomt tidigare kan ha brukats för detta.

Olika typer av läderhantverk var av stor betydelse i det för- och tidigindustriella sam-

hället. I garverierna bereddes hudar som sedan vidarearbetades till olika produkter av skomakare, sadelmakare och andra hantverkare med inriktning på läderarbeten. En tredjedel av alla hantverkare under 1700-talet var sysselsatta med olika slags läderarbete (Hult 1985:156). Garveri var en komplicerad process som krävde många steg och där man genom att variera behandlingen av hudarna kunde framställa olika typer av läder. Garverierna köpte in hudar från landsbygdens bönder och sålde vidare till olika hantverkare i staden som sedan förädlade och sålde vidare olika produkter. Hantverket var därför en viktig del av utbytet mellan stad och land. I ett landskap som Småland där boskapskötseln var särskilt betydelsefull bör städernas garverier ha varit särskilt viktiga.

På en karta över Växjö stad från 1783 finns en även en förteckning över ägarna till stadens alla tomter. I denna lista omnämns fem garvare. De tomter som dessa innehade låg i de flesta fall invid vattendrag som Guldsmedsbäcken eller Snickarebäcken. En garvare fanns inte med i själva tomtägarlistan men är på kartan angiven som ägare till ett utfyllt strandområde söder om domkyrkan. I en ansökan från 1781 ber denne garvare, Anders Andersson, om att få göra utfyllnaden *med den Sten och den Barck som från mitt Garfveri faller* (Larsson 1922:66). Avsikten var alltså att bli av med avfall samtidigt som garvaren uppger att tänker anlägga en ny kålgård på den nyvunna marken. Även om det saknas uppgifter om var Andersson hade sitt garveri så kan man utgå ifrån att det låg någonstans i den närbelägna utkanten av staden, kanske vid Gravaregården eller Försvarsgården. Att garveri kunde vara en lönsam verksamhet framgår även av att en garvare vid namn Björklund flyttade ut ur staden för att 1810 anlägga en herrgårdslik byggnad vid Tuvan söder om staden (Larsson 1991:176f, 225). Genom markköp kunde han sedan bygga upp egendomen Telestads gods som kom att utvecklas till Teleborgs slott. Gravaregården och dess garveritradition är ett exempel på hur närområdet till staden kunde användas för olika verksamheter.

Förslag till åtgärder och utvärdering

Efter det att förundersökningen gjorts klar inom ytan för nybyggnationen meddelades Länsstyrelsen att det inte ansågs befogat med någon ytterligare undersökning inom denna yta. Inom undersökningsområdets övriga ytor gjordes undersökning i form av schaktningsövervakning ned till den nivå som berördes av markarbetet. Inom vissa ytor schaktades anläggningar och kulturlager bort efter dokumentation medan man inom andra ytor, framför allt de som enbart matjordsavbanades, lämnade kvar lämningar under schaktdjupet. Inom vissa av de grunt grävda områdena finns alltså fortfarande bevarade fornlämningar kvar. Exempel på sådana ytor är gårdsplanen söder om Försvarsgårdens huvudbyggnad och området med husgrunden i nordväst. Av figur 4 framgår vilka ytor som innehåller, eller kan innehålla bevarade äldre lämningar. Vid eventuella framtida grävarbeten bör man vara medveten om att dessa ytor fortfarande innehåller delar av fornlämningen på ett djup av under 0,3 meter.

Tidsberäkning av schaktningsövervakningar är alltid svåra att göra men i detta fall överensstämde tiden för fältarbetet väl med den budgeterade tiden. Undersökningen hade en ex-

tensiv prägel men intensiva grävinsatser gjordes i anslutning till ett mindre antal kontexter som bedömdes vara av särskilt intresse. Intrycket efter undersökningen var dock att ambitionsnivå och kunskapsutbyte var på en tillräcklig nivå. Rapporttiden var dock alltför knapp med tanke på det stora antal kontexter som undersöktes och att resultaten skulle sättas in i ett historiskt sammanhang. Därför har renritning av profiler valts bort i efterarbetet. I efterhand kan man konstatera att det hade varit bra med en osteologisk analys av de påträffade benen från den medeltida kontexten med anknytning till tegelugnen. Några medel för detta hade inte föreslagits i kostnadsberäkningen.

Undersökningen har resulterat i flera nya rön och gett en intressant helhetsbild av ett område i stadens utkant. Den är ett exempel på att det är viktigt att inte enbart begränsa stadsarkeologiska undersökningar till det egentliga stadsområdet. Många av stadens aktiviteter har ägt rum utanför stadsgränsen och oreglerad bebyggelse har ofta funnits utanför städerna. Detta är särskilt viktigt i en stad som Växjö där avgränsningen av stadslagren, RAÄ 170, utgår från en äldre karta och inte från arkeologiska observationer.

Referenser

- Alering, Å., Balic, I., Billström, L., Brorsson, T., Dutras Leivas, I., Heimdahl, J., Mag-nell, O., Ring, C., & Romedahl, H. 2015. *Växjö 10:14 och Domkyrkan 1. Arkeolo-gisk undersökning 2013*. Statens Histo-riska museer, Arkeologiska uppdragsverk-samheten. Rapport 2015:34
- Dutra Leivas & Åstrand, J. 2014. *Fjärrkyla i Norrgatan, Växjö 2012*. Arkeologisk förundersökning i samband med grävning för fjärrkyla m fl ledningar i Norrgatan och angränsande gator 2012. Kalmar läns museum Arkeologisk rapport 2014:10.
- Forsberg, J. *Linnéparken: en historisk åter-blick*, Växjö kommuns byggnadskontor, Växjö, 1975
- Fuchs, D. 2015. *Kulturrehistorisk beskrivning av Försvarsgården i Växjö*. Växjö kom-mun, Kronobergs län. Byggnadsantikva-risk medverkan. Smålands museum rap-port 2014:7.
- Hansson, M. 1997. Om biskopens stad och medeltidens landsbygd. I: Hansson, M (red.) *Gårdar, åkrar och biskopens stad. 3000 år i Kronobergs län*. Växjö.
- Hult, J. 1989 (red.). *Svensk teknikhistoria*. Hedemora: Gidlund
- Jönsson, Å. 2002. *Arkeologisk efterunder-sökning och schaktningsövervakning vid Försvarsgården. Växjö stad, Kronobergs län, Småland*. Smålands museum rapport 2002:1.
- Jönsson, Å. 2005. *Arkeologisk schaktningsö-vervakning. Linnéparken. Växjö socken och stad. Kronobergs län, Småland*. Små-lands museums rapport 2005:25.
- Larsson, L. 1922. *Växjö gamla lärdomskvar-ter*. Växjö
- Larsson, L.-O. 1991. *Växjö genom 1000 år*. Stockholm.
- Lunds universitets folkminnesarkiv. Acc. Nr. M9711:6. Uppteckning av Jan-Öjvind Swahn 1944 med Kamrer H. Eckerbom, Växjö, som informant.
- SMP 2016-04-20. Smålandsposten, artikel: *Landmärke i Växjö i 1890-talsstil*.
- SvD 2016-04-30. Svenska dagbladet, artikel, ”Provokation” när 1800-talspalats byggs i Växjö
- Tobiasson, L. E., Liepe, A & Wirdenäs, A. 2009. *Växjö domkyrka i nutid och histo-ria*. Ryd: Artéa
- Åhman, E, 1983. Växjö. Riksantikvarieämbe-tet och Statens historiska museer. Rapport. *Medeltidsstaden* 46.
- Åstrand, J. 2014. *Scenbyggnad i Linnépar-ken. Arkeologisk förundersökning 2014 i samband med grävning för VA-ledning till ny scenbyggnad i Linnéparken, RAÅ 170, Växjö socken och stad, fastigheten Växjö 11:66*. Kalmar läns museum rapport 2014:9.

Åstrand, J. & Alering Å. 2012. *Karolinerhuset. Arkeologisk förundersökning norr om Karolinerhuset, RAÅ 170, Växjö socken, Växjö kommun, Kronobergs län*. Smålands museum rapport 2012:11.

Kungliga biblioteket

Geometrisk lineation över Växjö 1658. (finns även som modernt renritad kopia med renskriven textförklaring i Lantmäteristyrelsens arkiv F89-1:37).

Lantmäterimyndighetens arkiv

Ägoskillnad mellan Östragårds- Domkyrko- och Hospitalsmarken 1724. 07-VÄJ-23

Växjö stad och dess ägor 1750, 07-VÄS-488.

Växjö stad grundritning på stadens kvarter och tomter 1783, 07-VÄS-2.

Växjö stad, gränsbestämning 1857, 07-VÄS-46

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-3917-2015

Kalmar läns museums dnr: 33-399-2015

Projektnummer KLM: A2015:49

Uppdragsgivare: Växjö kommun Fastighets AB

Landskap: Småland

Kommun: Växjö

Socken: Växjö socken

Fastighet: Försvarsgården I

Fornlämningsnr: I70

Ekonomisk karta: 63E 0i SO

X koordinat: 488 655-488 702

Y koordinat: 6303655-6303 683

Latitud: 56 87734

Longitud: 14 81383

M ö h: 162 m ö h

Fältarbetstid: 80 timmar

Antal arbetsdagar: sammanlagt 10 dagar

Maskintid: antal timmar

Personal: Johan Åstrand, Andreas Emilsson

Fynd: Fynden förvaras, i väntan på fyndfördelning, i Museiarkeologi sydosts lokaler på Kulturarvscentrum, Växjö.

Analyser: Ångströmlaboratoriet, Uppsala
Vedlab/Erik Danielsson

Tidsålder: Tidig modern till modern tid

Dokumentation: All dokumentation kommer att överlämnas till Smålands museums arkiv på Kulturarvscentrum.

Inmätning: Totalstation, SWEREF 99TM, RH2000.

Bilagor

Bilaga 1. Vedartsanalys	60
Bilaga 2. ¹⁴ C-datering	61
Bilaga 3. Anläggningslista	63
Bilaga 4. Schaktbeskrivningar	72
Bilaga 5. Schaktplan	74
Bilaga 6. Fyndlista	75

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 1637

2016-05-25

Vedartsanalyser på material från Småland, Växjö sn. Raä 170.

Uppdragsgivare: Johan Åstrand/Museiarkeologi Sydost

Arbetet omfattar ett kolprov.

Provet innehåller två bitar förkolnad björkkvist. Kvisten/-arna har varit ca 1 cm i diameter. Provet innehåller dessutom en del oförkolnad näver från kvistar eller rötter.

Björkkvistarna kommer att ge tillförlitliga dateringar utan hög egenålder. Observera dock att om provet är taget ur stolphål eller från annan förmodad långvarig konstruktionsdetalj så är kolet säkerligen ditkommet sekundärt och har inget med konstruktionen att göra.

Analysresultat

Anl.	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
1236	1299		0,2g	0,1g 2 bitar	Björk 2 bitar	Björk (kvist) 53mg	Kvist diameter ca 1 cm

Erik Danielsson/VEDLAB
Kattås
670 20 GLAVA
Tfn: 0570/420 29
E-post: vedlab@telia.com
www.vedlab.se

De här trädslagen förekom i materialet

Art	Latin	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Björk Glasbjörk Vårtbjörk	<i>Betula sp.</i> <i>Betula pubescens</i> <i>Betula pendula</i>	300 år	Glasbjörken är knuten till fuktig mark gärna i närhet till vattendrag. Vårtbjörken är anspråkslös och trivs på torr näringsfattig mark. Båda arterna är ljuskrävande.	Stark och seg ved. Redskap, asklut, träkol. Ger mycket glöd.	Glasbjörk bildar även underarten Fjällbjörk. Förutom veden har nävern haft stor betydelse som råmaterial till slöjd.

Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur: Holmåsen, Ingmar Träd och buskar. Lund 1993. Gunnarsson, Allan Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den nordiska floran. Brepol, Turnhout 1992.

Vedartsanalysen görs genom att studera snitt- eller brottytor genom mikroskop. Jag har använt stereolupp Carl Zeiss Jena, Technival 2 och stereomikroskop Leitz Metalux II med upp till 625 gångers förstoring. Mikroskopfoton är tagna med Nikon Coolpix 4500. Referenslitteratur för vedartsbestämningen har i huvudsak varit Schweingruber F.H. Microscopic Wood Anatomy 3rd edition och Anatomy of European woods 1990 samt Mork E. Vedanatomi 1946. Dessutom har jag använt min egen referenssamling av förkolnade och färska vedprover.

UPPSALA
UNIVERSITET

Bilaga 2. ^{14}C -datering

Uppsala 2016-06-30

Johan Åstrand
Museiarkeologi Sydost / Kalmar läns museum
Sandgatan 15
352 45 VÄXJÖ

Angströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Ångströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 30 59

Telefax:
018 – 55 57 36

Hemsida:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Resultat av ^{14}C datering av obränt ben och träkol från Växjö socken och kommun, Kronobergs län.

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella förorenings inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

Förbehandling av benmaterial (HCl-metoden):

1. Mekanisk rengöring av ytan (skrapning, ev. sandblästring).
2. Ultraljudstvätt i avjoniserat, urkokt vatten pH=3.
3. Krossning i mortel.
4. 0.8M HCl tillsätts, omrörning (cirka 10°C , 30 min, karbonat bort). Löslig fraktion benämns fraktion A.
5. Olöslig fraktion tillsätts vatten, pH 3, och värms under omrörning (90°C , 6-8 timmar). Olöslig del benämns fraktion C och löslig del benämns fraktion D. Fraktion D bör ge den mest relevanta åldern eftersom det mesta av benmaterialets organiska del ("kollagenet") återfinns här. Övriga fraktioner kan emellertid ge information om föroreningsinverkan och bör i kritiska fall dateras. Det kemiska utbytet i de olika stegen kan också ge en vägledning om dateringsresultatets pålitlighet genom att benmaterialets kemiska kvalitet därigenom kan bedömas.

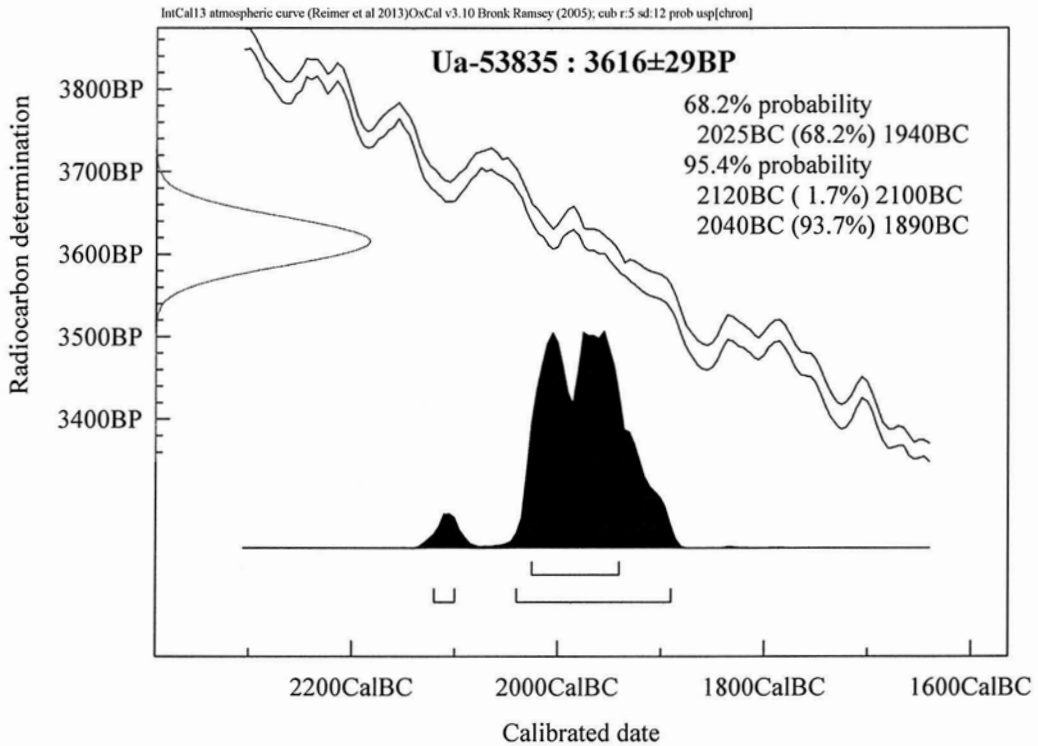
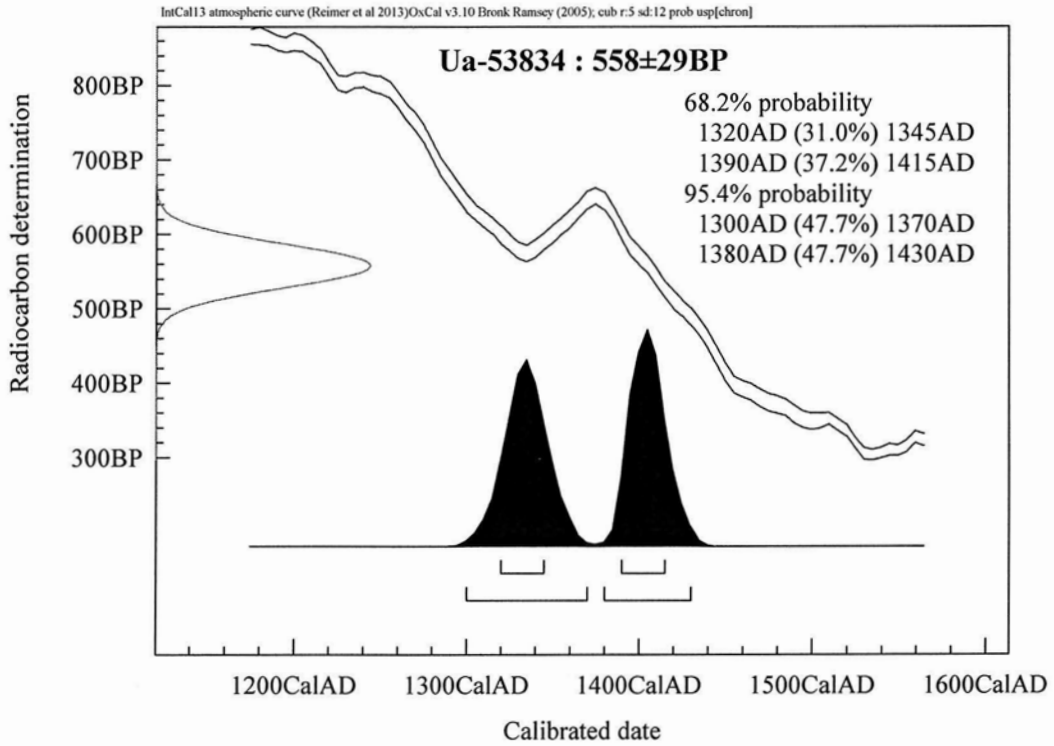
Den fraktion som ^{14}C -bestäms förbränns till CO_2 -gas som i sin tur Fe-katalytiskt grafiteras före acceleratorbestämningen. I den aktuella undersökningen har fraktionen D daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}\text{‰ VPDB}$	^{14}C age BP
Ua-53834	A845	-22,0	558 ± 29
Ua-53835	A1236 PM1299	-25,8	3 616 ± 29

Med vänlig hälsning

Göran Possnert/ Elisabet Pettersson

Anläggningslista

Försvargården 2015 – 2016

Lst dnr 431-3917-2015

Id	Subklass	Metod	Undersökt andel	Storlek m	Beskrivning
200	Husgrund	Extensiv	0	4 x 1	Under ett ytligt påfört gruslager av stenmjöl framkom ett antal stenar som utgör skadade delar efter en husgrund. Förmodligen efter det uthus som stått på platsen och som återfinns på kartan från 1877 och på foto och plan från 1944. Grunden fanns i schaktets sydöstra del och den frilagda delen hade en storlek av 4 x 1 meter (N-S). Det rörde sig om ett femtontal stenar i storleken 0,2 till 0,45 m i diameter. Förmodligen har stenar plockats bort från grunden.
213	Störning		0		Tidigare grävt schakt för vattenservis.
259	Lager	Extensiv	0	4 x 4	Lagret 259 framkom under ytliga påförda lager som trädgårdsgrus, stenmjöl och en tunn cementyta. Lagret utgjorde ett utfyllnadslager med raseringsinnehåll dock utan spår av brandpåverkan. Det var påfört inom schaktytans östra del. Det bröts i söder och väster av störningar i form av ledningar/diken. Lagret innehöll rikligt med tegelkross, fragment av kakelugn med vit glasyr samt taktegel. När lagret togs bort med maskin kunde man även se att det innehöll rikligt med löst liggande sten med en storlek upp till 0,5 meter i diameter. Lagrets tjocklek var 0,5 till 0,6 meter och botten låg 0,7 meter under markytan. Lagret förefaller vara ett påfört utjämningslager avsett att höja markytan. Under lagret fanns äldre nedgrävningar, A487, 503, 523.
283	Stenpackning	Maskin	0	1 x 1,7	A283 var en mindre stenpackning som bildade en plan yta. Till stor del bestod den av en större sten, 1,0 x 0,75 m. Stenen hade skarpa, brutna kanter utom på den flata ovansidan. Övriga stenar 0,2 till 0,4 meter i diameter. Stenen var satt i ljus, grusig, måttligt humös sand.
295	Lager	Maskin	0	5,2 x 3,1	A295 var ett förhållandevis djupt odlingslager beläget direkt öster om huvudbyggnadens östra gavel. Lagret var löst, torrt och kraftigt rotinfiltrerat. Det bestod av gråbrun, kraftigt humös sand. Djupet var 0,5 till 0,7 m och därigenom betydligt djupare än omkringliggande lager. I lagret fanns inslag av tegel, porslin och glas. Fynden var av 18-1900-talskaraktär. Vid andra avbanningen grävdes ett skopbrett schakt igenom lagret. På ett djup av 0,8 till 1,0 meter under markytan övergick lagret i ljus sjösand. Igenom lagret var ett dike eller ledning, A454 grävt, framträdde redan vid första avbanningen.
318	Nedgrävning	Maskin	0	6,6 x 0,8	A318 utgjorde nedgrävning runt grunden till Försvargården. Nedgrävningen bör ha gjorts i samband med restaureringen av gården på 1960-talet då man lade ny grund. Denna befintliga grund bestod av murade cementblock. Under dessa fanns på vissa ställen 0,2 till 0,4 meter stora stenar som bör ha ingått i den äldre grunden. Samma typ av sten fanns även löst liggande i nedgrävningen.
336	Lager	Maskin	0	11,5 x 4,7	Vid avbanning av FU-området framträdde A336 ytans västra kant mot gårdsplanen söder om huvudbyggnaden. Lagret hade en karaktäristisk rostbrun färg och bestod av måttligt humöst grus med ett påtagligt inslag av flata stenflisor, mestadels i mindre fragment. Dessa låg horisonterade. Förmodligen den yttre delen av en uppbruten gårdsplan. Framkom under gårdens nuvarande grusplan med grus varvat med tunna linser av mörkbrun jord. Togs bort vid andra avbanningen av FU-ytan då man kunde notera att det hade ett djup av 0,15 meter. Under A336 fanns först ett mörkt, sotigt lager och därunder ett ljusare mer matjordsaktigt lager, och därunder orörd sjösand på ett djup av 0,6 meter under markytan, se profil. Vid matjordsavbanning på gården söder om boningshuset frilades en del av detta lager. Det framkom under modernt stenkrosslager samt ljusare naturgrus. Här fanns bitvis en bevarad stenläggning med 0,05 till 0,25 meter stora stenar av blandad form och format, inte enbart flata stenflisor. Liksom innan låg stenen i ett lager med rostbrun grusig sand. Stenläggningen sträckte sig i den östra delen upp till 1,1 meter ut från schaktkanten men i den västra delen var den betydligt mindre och nästan helt borta. Lagret och stenläggningen upphörde ut mot det matjordslager som låg på samma nivå förmodligen har lagret grävts

					av. Någon kant på stenläggningen fanns inte bevarad. Rimligt att anta att lagret och stenläggningen varit knutna till ytan närmast boningshuset. Lagret fortsätter troligen ända fram till husets södra sida. Under A336 fanns A627.
349	Stenpackning		0	1,1 x 0,7	A349 var en mindre, glest stensatt yta intill huvudbyggnadens sydöstra hörn. Stenarna utgjordes av flata stenflisor med en storlek av 0,2 till 0,4 meter. Likt stenmaterialet i A336.
359	Stenpackning	Maskin	50	2,5 x 2	A359 framträdde först som en stenpackning med rundad form med mest sten i östra delen. I stort sett en 2,5 x 2,0 meter stor, oval anläggning. Mindre sten i västra delen där stenpackningen såg ut att ha blivit störd och bortgrävd. Denna stenfria yta hade en längd av 2,0 och en bredd av 0,6 meter. Kanske hade denna sten tagits bort då man anlagt en rabatt. I övrigt förhållandevis tät men något ojämn stenpackning i ett skikt. Mellan stenarna fanns ett mörkt gråbrunt, kraftigt humöst sandigt lager med inslag av kol, sot samt tegelflis. Den distinkta avgränsningen åt öster beror förmodligen på att denna sida bör ha brutits av en ledning eller dike. Väster om A359 fanns en mer matjordsaktig fyllning/lager med måttligt inslag av lös sten. Ursprungligen inmätt som A230. Vid andra avbaningen togs den norra sidan av anläggningen bort. Man såg då att anläggningen hade en 0,3 meter djup nedgrävning med en plan botten. A359 kan ha anlagts som en grund till någon konstruktion, kanske med anknytning till trädgården. Den plana botten och den tätt satta stenen antyder att det inte enbart rör sig om någon- stenfylld grop.
433	Störning	Maskin	0		A433 var en störning i form av en förmodad ledningsgrävning i östvästlig riktning. Blandat material i fyllningen fynd av en 70-tals kapsyl samt foten till ett Intermezzoglas. Framträdde efter andra avbaningen.
454	Dike	Maskin	0		A454 var ett dike eller möjligen en ledning som korsade grävytan i nordsydlig riktning. Den framkom vid den andra avbaningen. I den norra delen, inom A295, grävdes en sektion och här hade nedgrävningen ett djup av 0,35 meter under avbanad yta. Fyllningen bestod av varviga lager med humös, matjordsaktig jord och ljusare, svagt humös sand och grus. Någon ledning påträffades inte i nedgrävningen. Sträckningen antyder att diket/ledningen rundat husets nordöstra hörn, gått parallellt längs husets gavel för att sedan vinkla av något mot SSÖ.
487	Grop	Skärslev	50	1,7 x 1,3	A487 framkom under utfyllnadslager A259 och var nedgrävd i orörd ljus sjösand. Gropens västra sidan var skadad av diket A454. Anläggningens västra del undersöktes. I profil hade nedgrävningen markerade sidor och en flackt rundad botten. Djup 0,25 meter. Fyllningen bestod av mörkbrun, kraftigt humös sand med inslag av kol och enstaka tegelflis. I den norra delen fanns löst liggande sten i fyllningen, storlek 0,10 meter i diameter. Fynd av kritpipsfragment, grönt fönsterglas, yngre rödgods (från kokkärl troligen trefotsgrut) samt några få bitar bränt ben. Här fanns även två fragment från tegelstenar som misslyckats i bränningen.
503	Grop	Skärslev	33	1,1 x 0,9	A503 var en mindre grop, 1,1 x 0,9 meter, som skar den större gropen A523 och som låg i dess västra sida. Fyllningen bestod av brungrå, kraftigt humös sand med enstaka tegelflis. Fynd av ett kritpipsfragment, skärva av yngre rödgods samt en liten knapp i Culeg. I profil hade gropen markerade sidor och en ganska plan botten. Djup var 0,25 meter. Framkom under utfyllnadslager A259 nedgrävd i orörd ljus sjösand.
523	Grop	Skärslev	10	4 x 2,7	A523 var en del av en större nedgrävning som först såg ut som ett k-lager men som sedan visade sig vara en nedgrävning med djupast partiet i öster. Grävdes enbart inom G571. Kan eventuellt ha bestått av ytterligare nedgrävningar inom begränsningen för A523. Fyllningen varierade men bestod oftast av svartbrun, kraftigt humös sand med sot och kol. Innehöll enstaka tegelflis. Bitvis fanns partier med ljusare, mindre humös sand. Inga fynd. A523 skars av A503 som därför var yngre. Framkom under utfyllnadslager A259 nedgrävd i orörd ljus sjösand.

559	Grop	Hacka	0	2,2 x 1,8	A559 framkom vid andra avbaningen invid huvudbyggnadens sydöstra hörn på ett djup av 0,4 meter. Syntes i ytan som ett raseringslager med ljus svagt humös sand, lera, rikligt med tegelkross och fragment av kakelugnsdelar med vit glasyr. Innehållet var identiskt med A259 med undantag av att här även fanns skärvor av vitt flintporslin samt grova järnningar. Det raserade materialet visade inte spår av brand. I lagrets östra del fanns en större sten med en storlek av 0,5 meter. I väster sträckte sig A559 fram till lagret A336. Man kunde här se att det fanns en nedgrävningskant och att A559 utgjorde fyllning i en flack nedgrävning. Längs nedgrävningens västra sida fanns även nedrasad fyllning från A336 samt stenflisor som var kantställda och låg längs nedgrävningens sida (största stenflisan 0,4 m i diameter). Tolkas som en nedgrävning gjord i syfte att stabilisera ytan genom att bygga upp med raseringsmassor. Bör anlagts samtidigt med A259. Under A559 fanns en tunn mörk horisont och sedan ljus sjösand samt en mindre nedgrävning, A577.
577	Grop	Skärslev	50	0,5 x 0,4	A577 var en mindre grop med en frilagd storlek av 0,45 meter (förmodligen motsvarande anläggningens diameter). Rundad form i profil, djup 0,22 meter. Fyllning mörkbrun, kraftigt humös sand, matjordsaktig. Under A559 och nedgrävd i orörd ljus sjösand.
627	Lager		0	15,3 x 1,3	A627 var ett brandpåverkat lager som var mörkbrunt, sotigt, grusigt, sandigt med inslag av kol samt sotade mindre stenar. Lagret låg under A336 och vid matjordsavbaningen på innergården stack detta lager ut en bit utanför detta. Lagret fortsatte in under A336. Lagret föreföll vara kapat i den södra delen där matjorden tog vid. Under lagret fanns A665. Tydligt brandpåverkat lager men oklart vad det hör samman med.
665	Lager	Skärslev	10	8,6 x 2,5	A665 var ett gråbrunt, grusigt, sandigt måttligt humöst lager med inslag av sten med en storlek av 0,10 till 0,4 meter i diameter. Inslaget av sten växlade men var ibland ganska tätt. Många stenar låg horisonterade men man fick inte intryck av att det rörde sig om en stenläggning utan snarare ett konstruktions- eller utfyllnadslager med inslag av sten. I lagret fanns även inslag av tegelkross och lagret växlade mellan ljusare mindre humösa skikt och mörkare humösa. Lagret framkom under A627. I söder avgränsades det av en ledningsgrävning. I väster dök det ned under ett blandat matjordslager. Förmodligen fortsatte lagret utanför den synliga, inmätta delen. En ruta G688 grävdes i lagret ned till 0,2 meters djup. Här fanns fläckvis rikligt med tegelkross, inslag av fönsterglas (grönt), flintporslin och yngre rödgods (ljus glasyr med hemring). Lagret gav intryck av att vara från 17- 1800-tal med blandat innehåll.
720	Stenpackning		0	29 x 1,6	Den först inmätta delen av A720 utgjorde en mindre frilagd del av den stenlagda väg som tidigare påträffats i östvästlig riktning inom gångcykelvägen. Stenpackningen påträffades under matjordslagret på ett djup av 0,3 meter. Den bestod av 0,1 till 0,3 meter stora rundade stenar. Vid grävningen av schaktet för dagvattensledning längs med GC-vägen framkom delar av den stenlagda vägen längs ett 29 m långt parti. Man kunde konstatera att stenläggningen låg på ett djup av 0,2 till 0,4 meter. I den östra delen vilade stenläggningen ofta på humös sand medan den i den västra delen oftast hade ett underliggande bärlager av ljust grus utan humösa inslag. Även delar av vägens undre lager med större och mer ojämna stenar syntes ibland i profilen men inte längs med hela. Bärlager och grund för vägen gick ned till ett djup av max 0,6 meter under markytan. Det fanns flera störda partier längs den inmätta sträckan. I den östra delen fanns stenläggningen bevarad även i den södra schaktväggen men i väster denna sida skadad av tidigare grävning för fjärrvärme. I jämnhöjd med gaveln på flygelbyggnaden var stenläggningen inte bevarad. Stenläggningen bör vara Lilla Kyrkogrindsgatan.

758	Husgrund		0	15 x 9	A758 utgjordes av husgrunden efter Gravaregårdens långa ekonomibyggnad uppförd i nordsydlig riktning. Längs den södra änden av husgrunden fanns en kontinuerlig stenrad med 0,2 till 0,5 meter stora stenar, de flesta lagda så att ovanytorna bildade ett jämnt plan. Stengrunden hade i sig ett djup av 0,20 meter och förutom sten fanns mörkbrun, kraftigt humös sand med inslag av tegelflis och kol. Botten åt söder var plan i profil och det oklart om husgrunden inte var nedgrävd eller om den var anlagd direkt på markytan. Vid avbaningen handrensades hela ytan inom husgrunden. Den yta som togs fram var då den översta golvnivån som innehöll en del flata, plant liggande stenar (max 0,5 m i diameter) men framförallt utgjordes av ett stampat och kraftigt kompakterat jordgol. Det är möjligt att ett mer sammanhängande stengolv kan ha funnits på en lägre nivå. Större delen av husgrunden upptogs av lager 829 medan det längst i norr fanns ett mörkare lager A835. Förmodligen speglar de olika rum i byggnaden. Längst i norr var husgrunden söndergrävd av en störning. I öster frilades inte husgrundens östra sida men det är rimligt att den följt samma huslinje som flygelbyggnaden och den bör då ha gått strax utanför schaktet. Även i väster låg husgrundens västra sida utanför schaktet men längst i nordväst frilades hela den västra sidan och man kunde då se att den gick nästan omedelbart väster om den schaktade ytan. I nordväst fanns ett påfört ljus sandlager omedelbart väster om husgrunden samt väster om detta stenpackningen A787. I kanten av husgrunden fanns här ett mörkt brunsvart lager med inslag av trä och eventuellt gödsel, likt lagret A835, detta låg ovanpå den påförda sanden. Vid rensningen tillvaratogs, kakelugnsfragment, glas, yngre rödgods, ostindiskt porslin, flintgods, lampglas, fönsterglas ett par trasiga solglasögon i glas. Husgrunden låg under matjordslagret på ett djup av 0,2 till 0,3 meter under markytan.
783	Stenpackning		0	1,4 x 0,8	A783 var en stenpackning belägen strax väster om husgrunden A758. Mellan husgrunden och stenpackningen fanns ett 0,9 m brett mellanrum där det fanns ett påfört lager med ljus, svagt humös påförd sand med inslag av tegelkross. A783 bestod av tätt satta stenar med en storlek av 0,1 till 0,3 meter. Stenpackningen hade en rak kant åt öster. I söder upphörde den utan att vara bruten medan den i norr var avgrävd av en störning. Stenpackningen har en oklar funktion men bör höra samman med husgrunden. Väster om stenpackningen fanns ett 0,5 meter brett parti med påförd, ljus sand och därefter vidtog en störning.
797	Störning		0		Störning som framkom vid matjordsavbaning. Under matjorden fanns här stenkross med inblandning av matjord. Framkom på ett djup av 0,2 meter under markytan, störningen djup oklar.
829	Lager		0	7 x 4	Lager 829 utgjorde den södra, och största, delen av husgrunden A758. Lagret bestod av en tilltrampad golvyta med inslag av plant liggande stenar. Fyllningen bestod av mörkbrun kraftigt humös sand med inslag av tegelflis, glas, kol mm. Ljusare än lagret i den norra delen, A839. Förmodligen återspeglar lagren olika rum i byggnaden. Se beskrivning A758.
835	Lager		0	7 x 5,7	Lager 835 var inom den nordligaste delen av husgrunden A758. Lagret utgjorde den översta delen av en golvnivå med kompakt jordgol med inslag av plant liggande stenar. Fyllningen bestod av svartbrun kraftigt humös sand med inslag av trä och tjärpapp. Den var tydligt mörkare än i husets södra del och förmodligen speglar skiftet övergången mellan två rum med olika funktioner. Se A758.

845	Lager	Skärslev	75	6 x 1,5	Lager 845 framkom vid maskinavbaning nordöst om boningshuset på ett djup av 0,7 meter under markytan. Lagret var tätt packat och bestod av tegelkross (främst från felbränt tegel), flisig eldpåverkad sten, visst inslag av kalkbruksbitar samt mörkt brungrå kraftigt humös sand med inslag av djurben och kolbitar. Lagret omgavs av mörkt brungrå kraftigt humös sand som föreföll vara odlingspåverkad och i övre delen av detta lager fanns även mycket utdraget material från A845 i form av tegelkross. Begränsningen av lagret omfattar den yta där lagret var tätt packat och inte utdraget. I botten av lagret framkom lagda stenar i blandad storlek och dessa mättes in som A900. Dessa stenar var inte eldpåverkade vilket fyllningen inom A845 annars var i sin helhet (med undantag av djurbenen). Fyllningen i A845 bestod av material från en riven tegelugn och så gott som allt tegel, med undantag av mindre bitar, var tydligt felbränt. Även andra brända eller sintrade material med olika typer avtryck som var mer gråa eller förglasade och inte tegelfärgade. Runt lagret fanns inte några spår efter att markytan skulle ha varit upphettad och även det faktum att stenarna i A900 inte var eldpåverkade tyder på att materialet är sekundärt deponerat. Den nästan totala dominansen av tegelugnsmaterial som inte var uppblandat med annat avfall (förutom djurben) antyder att tegelugnen bör ha legat nära. Enstaka felbrända tegel har tidigare påträffats på den södra sidan av Försvarsgården men då i liten mängd. Lager 845 förefaller att vara en utfyllnad eller konstruktionslager anlagt ovanpå A900 för att skapa ett underlag till en vägg eller mur. Lagrets kompakthet och den lagda karaktären av A900 antyder detta. Därför mindre troligt att det rör sig om ren fyllning i ett grävt dike eller en sänka. Exempel på tegel samlades in. Samtliga djurben samlades också in. Inga andra fynd påträffades och det fanns inte några inslag av glas, yngre rödgods, kritpipor eller liknande. Under lagret fanns delvis opåverkad sjösand men framför allt två nedgrävningar A1180 och A1236 som tillsammans bildade någon form av ränna eller dike i nordsydlig riktning, ej helt överensstämmande i riktning med A845 och A900. Ett jordprov ur lagret togs under en av stenarna i A900 i den norra delen, ur C1192.
879	Störning		0		Kabelledning med bredd av ca 0,3 meter. Grävd igenom A845 men ej underliggande A1
900	Stenpackning	Skärslev	50	6 x 1	A900 utgjordes av en glest lagd stenpackning som framkom i botten av lager 845. Stenpackningen var i ett skift och var bitvis gles eller skadad. Tydligast i den södra delen, glesare i norr. Stenarna hade en storlek av 0,2 till 0,6 meter. De större stenarna var flata. Alla stenar föreföll vara lagda och var plant horisonterade. Stenarna verkade ligga i en grunt nedgrävd ränna. Något oklart om denna brutit de omgivande odlingspåverkade lagren eller om den låg under dessa. Förmodligen var den äldre än odlingslagren. Mellan stenarna och ovanför dessa fanns lager 845. Under stenarna fanns nästan inget inslag av tegel men däremot en del djurben. Tolkning grund till mur, husgrund eller annan konstruktion. Kombinationen av det hårt kompakterade lager 845 och de lagda stenarna i A900 antyder detta. Gav inte intryck av att vara fyllning i en igenfylld ränna eller dike. Ett djurben påträffat under en av de större stenarna i den södra delen sparades separat för möjlig C14.
1180	Ränna	Maskin	75	6 x 1,4	A1180 utgjorde en ränna eller nedgrävning som var orienterad i nordsydlig riktning. Den framkom under A845 och A900 men hade inte riktigt samma utbredning som dessa. Syntes först när ett snitt grävdes genom A845/900 (C1159) då man kunde se att det fanns en underliggande nedgrävning med en flackt rundad form i profil. Djup som mest 0,3 m. Vid den fortsatta maskinavbaningen kunde anläggningens begränsas. Fyllningen växlade mellan ljus svagt humös sand med enstaka inslag av kol och svartbrun måttligt humös sand. Inget inslag av tegel. De ljusa lagren dominerade i den östra delen men det fanns en mörk horisont längs hela botten av rännan. I söder övergick den i gropen A1236. Det stratigrafiska förhållandet mellan dessa var oklart men förmodligen har A1236 med sin mörka fyllning brutit A1180 med sin ljusa svagt humösa fyllning. A1180 är förmodligen en ränna som senare grävts sönder av en grop i den södra delen. Den ungefärliga, men inte helt lika, sträckningen som A845/900 antyder att samtliga anläggningar har ingått i någon form av gränsmarkering eller avgränsning. A1180 förefaller med sin ljusa fyllning vara den äldsta av dessa. Var nedgrävd i opåverkad sjösand. Botten på nivån +161,95.

1236	Grop	Skärslev	33	2,9 x 2	<p>A1236 var en grop som fanns i anslutning till den södra delen av rännans A1180. Fyllningen bestod av överst av homogen, svartbrun, kraftigt humös sand med kol och enstaka inslag av tegelflis (fåtal bitar). Under denna fanns ett lager med gulbrun till grå lera som följde större delen av gropens botten. Underst fanns ett tunnare lager med brungrå måttligt humös sand. I profil (C1274) syns det att nedgrävningen hade sitt djupare parti i väster (0,3 djupt), därefter ett grundare parti och ett något djupare parti i öster (0,2 djupt). Lerskikten förekom i de djupare delarna. A1236 framkom under A845 och A900. Oklar stratigrafi mellan A1180 och A1236 men förmodligen var A1236 yngre än rännan eftersom den hade en betydligt mörkare fyllning. Båda anläggningarna låg dock som lägsta nivå i ett stråk med anläggningar orienterade längs någon form av gränslinje. Anläggningen sydöstra del, G1274, grävdes för hand. Den sydvästra delen spadgrävdes. Den lerklädda botten antyder att A1236 varit en förvaringsgrop. Ett jordprov togs ovanpå lerytan i anläggningens västra del.</p>
1300	Lager		0	4,2 x 1,6	<p>A1300 var ett lager i den sydöstra delen av husgrunden A758, Gravaregårdens långa. Lagret bestod av svartbrun, kraftigt humös sand med enstaka tegelkross. Det innehöll inte några plana golvstenar eller något hårdtrampat jordgolv som i det omgivande golvlagret A829 som fanns både väster och norr om A1300. Förmodligen betyder detta att även A1300 ingått i en golvyta men att detta lager förmodligen varit täckt av ett brädgolv. Man kunde även notera att det i skiftet mellan A1300 och det intilliggande A1363 som låg direkt öster om lagret inte fanns någon synlig stengrund motsvarande den som fanns runt husgrunden i övrigt. Gränsen mellan lagren var dock mycket skarp vilket antyder att det funnits en träsyll och en brädvägg. Lagret framkom vid matjordsavbaning och undersöktes inte.</p>
1363	Lager		0	2,6 x 2,4	<p>A1363 var ett ljus, gulbrunt sandlager med enbart svaga humösa inslag. Överst fanns enbart sand men några cm ned fanns även rikligt med stenar som mestadels var rundade och hade en storlek av omkring 0,1 m i diameter. Varken sanden eller stenarna gav dick intryck av att utgöra en tilltrampad yta eller gränd. Stenarna låg löst i sanden och var inte satta eller sammanfogade till enstensatt yta. Snarare ditlagda som en utfyllnad eller underlag. Lagret upptog den yta som fanns mellan husgrund A758 och Försvargårdensflygel och huvudbyggnad. En kritpipa och något fynd av y rödgods påträffades i lagret men dessa kan vara omdeponerade. I nordöst fanns lager A1403 som bestod av vit sand i ett smalt stråk i nordsydlig riktning. Först antogs att dessa hörde ihop men lagerinnehållet var inte alls det samma. A1363 framkom vid matjordsavbaning och grävdes inte ut. Lagret var mycket distinkt. Avgränsningen mot lager A1300 i väster var skarp trots att det inte fanns några grundstenar i detta avsnitt. Här måste ha funnits en träsyll eller brädvägg. Vid grävning av schakt för dagvatten (schakt 1638) grävdes lagret igenom. Man kunde då konstatera att det fanns en lagd stenpackning i botten och inte bara lös sten. Stenstorleken i botten varierade med upp till 0,3 m stora stenar, A1363 vilade på ett sandigt/ grusigt bärlager. Se profil C1682.</p>
1371	Stenpackning		0	1,9 x 1,7	<p>A1371 låg direkt öster om husgrunden A758 och utgjorde ett parti medstensatt yta belägen i jämnhöjd med den norra sidan av Försvargårdens boningshus. Stenarna hade en storlek av 0,1 till 0,3 meter i diameter och låg i och under ett hårdtrampat, brungrått, måttligt humöst kulturlager med rikligt inslag av tegelkross. Stenpackningen fanns inom en 1,5 till 2,0 meter stor yta. Kan vara en golvyta eller ett underlag till annan konstruktion med anknytning till hus eller gårdsplan. Eventuellt kan stenpackningen fortsätta norrut under A1387. Framkom vid matjordsavbaning och rensades endast fram i ytan. Konstruktionen grävdes igenom vid grävning av dagvattenschakt (schakt 1638). Stenarna vilade i mörkt svartbrun sotig, sand. Något oklart om sten och lager var nedgrävda eller inte. Sten i huvudsak i ett skikt med ett djup av 0,3 meter. Ingen skillnad mellan det material A1371 ligger i och lager 1387.</p>

1387	Lager		0	2,9 x 1,6	A1387 var ett lager som fanns omedelbart öster om hus A758. Lagret bestod av svartbrun, kraftigt humös sand som i ytan dominerades av krossat taktegel. Något lik lager A1371 som låg omedelbart söder om lagret men det fanns inte någon stenpackning inom A1387. Skulle eventuellt kunna finnas det på en lägre nivå i lagret. Lagret hade en storlek av 2,9 x 1,7 meter. I norr bröts det av en nedgrävning för sentida bärlager och i öster bröts det av A1403 förmodligen en ledningsdragning eller dränering. I lagret påträffades olika fynd av sen 1800- eller tidig 1900-talskaraktär. Lagret framkom vid matjordsavbaning och rensades enbart fram. Delar av lagret grävdes igenom vid grävning av dagvattenschakt (1638). Lagret hade ett djup av 0,6 meter och innehöll ett något ljusare parti i mitten som motsvarade bottennivån i stenkonstruktionen A1371. Det såg ut som om denna låg i lager 1387. Något oklart om detta var en nedgrävning eller in
1403	Störning		0		A1403 var ett rent sandlager med vitaktig ljus sand utan humösa inslag och med enbart enstaka löst liggande stenar. Lagret sträckte sig från det nordvästra hörnet av Försvarsgården boningshus och norrut. Det hade en bredd 0,9 av och en längd av 3,6 meter. Lagret bröts i norr av moderna bärlager. Först antogs att lagret var en del av A1363 men det visade sig att de hade tydligt olikartat innehåll. Visade sig sedan fyllning i en äldre ledningsgrävning för dagvatten.
1420	Lager		0	11,6 x 2,2	A1420 var ett kulturlager av mörk, svartbrun kraftigt humös sand. Lagret påminde om A1387 men hade inte samma dominans av tegelkross. Lagret följde den norra sidan av Försvarsgårdens boningshus och hade en längd av 11 meter i östvästlig riktning och en längd av som mest 2,6 meter i nordsydlig riktning. Närmast huset var lagret avgrävt av den äldre dagvattenledningen. I norr var den avgrävd av modernt bärlager. Lagret gick samman med motsvarande tidigare exponerade lager i öster. Lagrets östra del var överlagrat av en stengrund för en veranda. Lagret framkom vid matjordsavbaning och rensades endast fram i ytan. Vid grävning för dagvattenledning (schakt 1638) schaktades djupare och man kunde då se att lagret fortsatte in under stenkrossen som låg norr om det inmätta lagret. I större delen av den östvästliga sektionen hade lagret ett djup av 0,50 m och bestod av homogent mörkbrunt lager som föreföll vara odlingspåverkat. Under det fanns ett svagt humöst, ljus sandigt lager som var "hackigt i överytan, troligen spår av plog eller årder. Se profil C1680.
1492	Stenpackning		0	23 x 1,2	A1492 utgjorde en stensatt yta i dagvattensschaktet längst i sydöst. Stenpackningen var bevarad längs en 23 meter lång sträcka. I regel fanns den enbart bevarad i den östra schaktsidan medan den västra var skadad men längst i norr fanns stenpackningen även i den västra sidan och hade alltså täckt hela schaktbredden. Stenpackningen kom på ett djup som växlade mellan 0,3 och 0,6 meter under markytan. Den bestod av tät satta stenar med en storlek av 0,1 till 0,4 meter. Stenarna var satta i ett lager av gul sand, ibland gulbrunt grus, utan humösa inslag. I den norra delen saknades sättsandslager och stenpackningen var på sina ställen direkt satt mörkt brungrå, kraftigt humös sand. På några ställen fanns även större mer glest satta stenar i botten av sättsandslagret. Stenpackningen tolkas som del av en väg, kanske snarare en väg inom den bebyggelse som fanns längs landsvägens västra sida än en del av själva landsvägen eftersom den bör ha gått längre österut enligt äldre kartmaterial. Avgränsningen åt söder ej exakt.
1582	Grop		0	2,5	A1582 utgjordes av en stenfylld grop som framträdde i den norra sidan av dagvattensschaktet längs med GC-vägen. Fyllningen bestod av 0,2 till 1,0 meter stora stenar samt matjordsaktig fyllning. Gropens västra sida var intakt och djupet var här 0,9 meter. Synlig del av anläggningen var 2,5 meter lång. I den östra delen var den skadad av nya ledningsgrävningar. Troligen del av samma stenfyllda nedgrävning som man konstateras i sidorna av den grop som blev sedan man tagit bort stubben efter en alm som stod direkt söder om den nya utbyggnaden. Djupet var här mer än 1,5 meter. Anläggningen ger ett sent intryck.

1594	Stenpackning		0	1,1	A1594 var en nedgrävd stenpackning eller del av grund som framträdde i den norra schaktsidan av dagvattenschaktet längs GC-vägen i söder. Nedgrävningen gick ned till ett djup av drygt 1 meter under markytan. I övre delen hade nedgrävningen en bredd av 1,1 meter och i den nedre delen en bredd av 0,5 meter. I nedgrävningen fanns två lagda stenar med en största diameter av 0,5 meter. De var tydligt lagda på varandra och utgjorde inte en nedslängd stenfyllning. Nedgrävningen storlek var anpassad efter stenarnas format. I nedgrävningen fanns även en fyllning av homogen, brungrå, måttligt humös grusig sand. Ger intryck av att vara någon form av stengrund. I den södra schaktsidan fanns dock inte någon fortsättning trots att denna sida var intakt. A1599 liknande anläggning strax bredvid.
1599	Stenpackning		0	0,4	A1599 var en nedgrävd stenpackning eller stengrund. som syntes i den norra schaktväggen i det långa dagvattenschaktet längs GC-vägen. Nedgrävningen hade ett djup av drygt 1 meter. I övre delen hade nedgrävningen en bredd av 0,8 meter men smalnade snabbt av till en bredd av 0,4 meter. I nedgrävningen fanns tätt satta stenar med en storlek av 0,2 till 0,4 meter. Liksom i den intilliggande A1594 så var stenarna tätt och tydligt satta och inte tippade i nedgrävningen. Fyllningen i övrigt bestod av homogen, brungrå måttligt humös sand. Liksom i A1594 fortsatte inte nedgrävningen i den södra schaktsidan trots att denna var intakt. Tolkas som en grund eller underlag till någon form av en konstruktion.
1623	Grop		0	2,6 x 1,3	A1623 var en nedgrävning belägen nära flygelbyggnadens sydöstra hörn. Nedgrävningen syntes i schaktväggen av en utvidgning som gjordes för en dagvattenbrunn. Fyllningen var blandad och bestod mestadels av mörkt brungrå, måttligt humös grusig sand. I den östra delen fanns även rikligt med sten i storleken 0,2 till 0,4 meter i diameter. Nedgrävningen gick ned i schaktbotten. Funktionen var oklar. De blandade massorna i fyllningen antyder att nedgrävningen är sen. Nedgrävningen fortsatte inte i själva ledningsschaktet som följde G-C-vägen och det är möjligt att den på så vis anpassats antingen till gångvägen eller till den äldre stenlagda gatan som haft samma sträckning.
1630	Grop		0	1,5	A1630 var en nedgrävning med matjordsaktig fyllning samt inslag av stenar med en storlek av 0,2 till 0,3 meter i diameter. Gropen var synlig i schaktkanten till dagvattenschaktet. Stenarna var inte satta utan nedtippade i gropen. Bredden var överst 1,2 meter, och något avsmalnande nedåt. Avgränsningen åt öster något oklar kan ha varit större. Nedgrävningen gick ned till schaktbotten på ett djup av 0,8 meter.
1634	Grop		0	0,7	A1634 var en nedgrävning som var synlig i schaktväggen på det östvästliga dagvattenschaktet. Fyllningen var matjordsaktig med inslag av stenar med en storlek av 0,2 till 0,3 meter i diameter. Stenarna var inte satta utan nedtippade i gropen. Bredden var överst 0,8 meter, och något avsmalnande nedåt. Nedgrävningen gick ned till schaktbotten på ett djup av 0,8 meter.
1692	Husgrund		0		Stenpackning som bör höra samman med den västra väggen i det långa huset i N-S. Denna yta låg under asfaltsplanen och under ett modernt bärlager av grus- och stenkross. Lämningarna var sämre bevarade här än i den södra delen av samma hus. Endast en del av stengrunden var därför bevarad. Bestod av 0,1 till 0,4 m stora stenar lagda i brun, måttligt humöst gruslager. Avbruten i norra delen. Under stenpackningen fanns ett mörkt k-lager, A1702.
1702	Lager		0		Detta k-lager kom på ett djup av 0,45 m under moderna bärlager, samt delvis även under A1692 som var en del av en stensyll till det större huset i N-S riktning. Lagret bestod av svartbrun, kraftigt humöst sand. Överst med inslag av trärester, spår efter byggnation och ovanliggande hus, underst med svarta kolhorisonter. Djup 0,2 till 0,3 m. Under lagret fanns opåverkad sjösand. Gav intryck av att vara ett äldre odlingslager. som fanns under huset.
1740	Ränna		0	2,5 x 1,5	Vid avbaning av schaktytan 1731 framträdde ett parti med mörkare fyllning och inslag av sten i ytan. Detta var en ränna i i riktningen NNO-SSV. Fyllningen bestod av svartbrun, karftigt humös sand med inslag av sten, enstaka tegelkross, enstaka djurben. Fyllningen lik lagret A1702. I ytan fanns ett något brunare, grusigare och mer måttligt humöst sandlager med inslag av 1800-talsfynd, sent flintgods mm. Dessa fynd saknades i den undre, mörkare fyllningen. I nedgrävningen norra del fanns inslag av större stenar 0,1 till 0,5 m i diameter medan det var färre och mindre stenar i den södra delen, 0,1-0,2 m i diameter. Nedgrävningen hade en bredd av 1,5 till 2,5 meter och

					fortsatte utanför schaktet både åt norr och söder. Botten av nedgrävningen var inte nådd vid schaktdjupet som var 1,0 m under ursprunglig markyta. Här fanns flera större stenar. Nedgrävningens sidor var skarpa, närmast raka gav därför inte intryck av dike. Fyllningen homogen och gav intryck av att var igenfylld snarare än gradvis igenslammad som ett dike. A1740 bröt den äldre gropen A1748.
1748	Grop		0	2,4 x 1,2	A1748 var en grop som framkom i ytan efter avbaning i schakt 1740. Den syntes dock otydligt mot omgivande k-lagerrester och kunde därför inte avgränsas tydligt i plan. Inmätningen gjordes därför enbart i det djupgrävda schaktet 1702 där bredden var som mest 2,5 meter. Nedgrävningen bröts av den yngre rännan A1740. Gropen hade en rundad form i profil och ett bevarat djup av som mest 0,5 meter (djup under asfalt 1,0 m). Fyllningen bestod av blandade sandiga lager från brungrå till ljus, kraftigt till svagt humös sand. Fyllningen låg delvis i breda horisonter och gropen förefaller ha fyllts igen gradvis. Inga fynd.
5001	Husgrund		0	7 x 2,1	A5001 utgjordes av en stengrund som sammanfaller med läget för den veranda som funnits på husets norrsida på foton och planer från 40-talet. Hade formen av en avlång rektangel som sträckte sig drygt ca 2,5 meter ut från huslivet. Grunden hade en längd av 7 meter. Överst fanns ett blandat och löst liggande stenmaterial med en storlek av 0,3 till 0,5 meter. Den undre delen bestod av sten med storlek av 0,2 till 0,4 meter som var nedgrävd i en ca 0,5 meter bred ränna som löpte längs kanten av ytan. Den undre delen av stenpackningen låg på ett djup av 0,9 meter under markytan. Innanför denna, under det översta stenskiktet fanns homogen matjord. Först inmätt som A890. Närmast husväggen fanns en äldre dagvattenledning samt grävning runt grunden. Den östra halvan av grunden schaktades togs bort helt medan den västra delen enbart matjordsavbanades. Det övre stenskiktet togs då bort men inte de underliggande större stenarna.

Bilaga 4. Schaktbeskrivningar

Schaktbeskrivningar

Försvarsgården 2015-2016

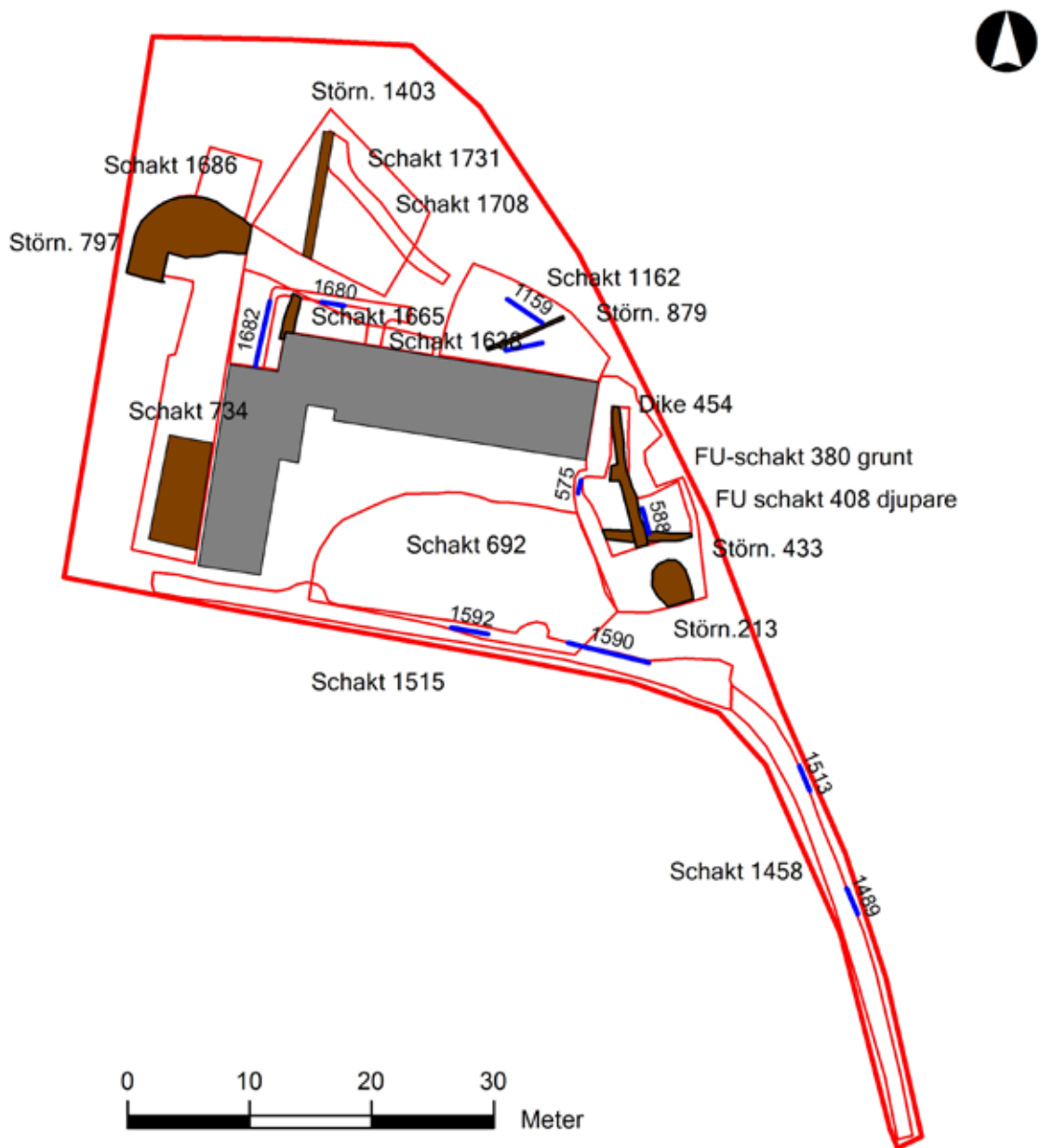
Lst dnr 431-3917-2015

Schaktnr.	Längd m	Yta m ²	Djup m	Beskrivning
380	20	133	0,4	Första schaktomgång inom yta för husbyggnation. Efter avbaningen framstod det tydligt att ytan till större delen består av olika typer av nedgrävningar samt i viss mellanliggande lager. I schaktets sydvästra hörn fanns en sentida ledningsgrävning, troligen för fjärrvärme. Den hade en längd av 1 meter i nordsydlig riktning och en bredd av 2,5 meter i östvästlig riktning. Mättes ej in utan kan kompletteras i efterhand. Trädstubbar intill stödmuren mot vägen grävdes inte bort.
408	12	46	1,0	Andra djupare schaktning inom delar av ytan för husbyggnation. Ned till 0,6 - 1,0 m djup. Lägre liggande lager och anläggningar framträdde. Även ledningar/diken syntes tydligare.
692	24	216	0,3	Schakt 692 togs upp i samband med att man skulle ta bort all matjord inom innergården söder om boningshuset. Matjorden i halvrundeln togs då bort enbart grusytan lämnades kvar. I den norra delen framträdde då några lager, A336, A627 och A665: Dessa sträckte sig fram till en ledningsgrävning som fanns i mitten av gården. I den södra delen var inte några lager urskiljbara utan här fanns en blandning av en något sandigare matjord med en del sten. Längst i söder framträdde en mindre del av den norra sidan av den stenlagda vägen, inmätt som A720. Större delen av denna frilades dock inte.
734	30	168	0,3	Yta där matjordsavbaning gjordes väster om Försvarsgården. I schaktets södra del fanns inte några bevarade äldre lämningar. Längst i söder fanns en stor stubbe. Direkt norr om den en nedgrävd oljetank, norr om denna en VA brunn och längs husets västra sida gick en dagvattenledning. I jämnhöjd med flygelbyggnadens norra del fanns ren sjösand i botten under den borttagna matjorden men inte några anläggningar. I jämnhöjd med flygelbyggnadens norra gavel började en husgrund som fortsatte åt norr och som bör motsvara Gravaregårdens ekonomibyggnad. I norra delen nära den asfalterade ytan fanns ett i sen tid omrört område med blandning av sten och matjord som bröt husgrunden. Schaktet grävdes enbart ned till under matjordens djup.
1162	13	79	0,9	Denna yta grävdes skiktvis ned till botten med avbrott för undersökning av anläggningar. På ett djup av 0,7 till 0,9 meter under markytan kom orörd ljus sjösand. Schaktet avgränsades i nordöst av en kraftig stödmur i sten. Framför denna fanns en ca 1,5 meter djup nedgrävning som var djupare än själva schaktytan (var täckt av mörk matjord). Intill den norra sidan av boningshuset fanns ett ca 0,6 meter brett nedgrävning som förmodligen hör samman med 60-talets grundreovering. I schaktets västra del fanns överst ett ca 0,2 meter djupt omrört matjordslager, under detta kom ett svartbrunt, kraftigt humöst sandigt odlingspåverkat lager med rikligt inslag av kol. och som i övre delen hade mycket tegelkross. Lagret hade ett djup av 0,3 till 0,4 meter. I schaktets mittled fanns på denna nivå lager A845 samt A900. Under denna nivå fanns ett ca 0,1 m djupt lager med svartbrun, måttligt humös sand med stort inslag av sot och kol. Under detta fanns grå sjösand. I schaktets västra del fanns under matjordslagret (0,2 djupt) ett modernt bärlager med grus och sten (0,4 m djupt) och därunder fanns ett svartbrunt, kraftigt humöst lager med mycket kol (djup 0,1 meter) samt därunder ljus opåverkad sjösand.
1458	40	59	1,6	Ledningsgrävning för dagvattenledning som grävdes fram till anslutning till huvudledningen i sydöst. Grävdes ned till max 1,6 meters djup. Närvarade vid en del av schaktningen. Hela profilen mot öster rensades och vissa avsnitt dokumenterades.
1515	48	95	1,4	Ledningsgrävning för dagvattenledning längs den norra sidan av gång- och cykelvägen söder om Försvarsgårdens gårdsplan. Närvarade inte vid schaktningen utan rensade och dokumenterade profilen mot norr. I västra delen var lagren i den södra profilväggen intakta men i den östra delen fanns enbart fjärrvärmeledningens fyllning i den södra schaktväggen.
1638	18	16	1,4	Schakt 1638 grävdes för dagvattenledning i januari 2016. Schaktet grävdes från den nivå som togs fram vid matjordsavbaningen i schakt 1665
1665	16	56	0,3	Schakt 1665 var ett schakt som togs upp vid matjordsavbaning NV om boningshuset. Matjord och ett omrört lager med bland annat gatsten togs bort och man gjorde stopp vid den översta anläggnings-/ lagernivån
1686	5	19	0,7	Ytan övervakades vid avbaning, stenpackning rensades fram för hand men i övrigt ej handgrävt.

1708	16	20	1,0	Schaktet 1708 grävdes för anslutning mellan två brunnar för dagvatten på den norra sidan av boninghuset. Det grävdes efter det att hela ytan schaktats ned 0,3 till 0,5 m i samband med att man tog bort asfalt och underliggande bärlager (schakt 1731). Det aktuella schaktet grävdes ned 0,5 m från den avbanade ytan dvs 0,8 till 1,0 m under ursprunglig marknivå.
1731	17	118	0,5	Schaktet 1731 omfattar en yta där man tog bort asfalt, bärlager av grus och stenkross och även underliggande k-lager. På ett djup av 0,5 m framträdde en större ränna eller dike i nordsydlig riktning, A1740, med mörk fyllning. Det syntes även en grop, A1748 med en delvis ljusare fyllning. Omgivande ytor bestod av tunna kulturlagerrester som var svartbruna och kraftigt humösa, lika A1702 och partier med orörd sjösand. Ytan kan ha innehållit fler nedgrävningar med ljus eller blandad fyllning men dessa var svåra att urskilja

Bilaga 5. Schaktplan

Bilaga 6. Fyndlista

Fyndlista

Förundersökning och undersökning vid Försvargården, 2015-2016, RAÅ 170 Växjö sn.

Lst dnr 431-3917-2015

F.nr.	Material	Sakord	Vikt	Antal	Anmärkning	Kontext
1	Keramik	Kärl	30	4	Flintgods, fragm av fat, två med tryckt dekor	A835
2	Keramik	Kakel	48	2	Fragm kakelugnslistor, grön glasyr	A835
3	Glas	Flaska	237	4	Fragm av flaska klarglas, rund botten, märkt med texten ".erot". mynning utan regalinsax	A259
4	Keramik	Kakel	664	8	Fragm. kakelugn vit glasyr	A259
5	Keramik	Kärl	67	4	1 skärva y rödgods med mörk glasyr, 3 skärvor av skål i stengods	A1387
6	Keramik	Kritpipa	8	1	Fragm. av piphuvud, märke bortnött	A1363
7	Keramik	Kritpipa	8	1	Fragm. av skaft	A503
8	Keramik	Kakel	133	5	Fragm. från kakelugn med grön glasyr	A829
9	Keramik	Kakel	299	4	Fragm från kakelugn m vit glasyr och blomsterslingor målade i rödbrunt och grönt	A829
10	Keramik	Kärl	63	11	Skärvor av y rödgods, flintgods, porslin	A829
11	Glas	Kärl, lampa	20	5	3 blå glasskärvor, en brun med text, vitt lampglas	A829
12	Keramik	Kritpipa	10	2	Fragm. av skaft	A829
13	Bly	Föremål	52	1	Rektangulärt föremål	A829
14	Glas	Planglas	1	1	Gröntonat	A487
15	Keramik	Kärl	4	1	Y rödgods	A487
16	Keramik	Kritpipa	8	2	Fragm. av skaft	A487
17	Cu-leg	Knapp	1	1	Rund, tunn knapp	A503
18	Keramik	Kärl	3	1	Y rödgods, ljus slip med hemring	A665
19	Obränt ben	Djurben	631	35	Ej bestämda djurben, bl. a nöt, får/get	A845
20	Keramik, sten	Tegel, ugnsdelar	14800	30	Felbränt, kasserat tegel samt delar av tegelugn, skörbränd sten mm	A845

Adress

Box 104, S-391 21 Kalmar

Telefon

0480-45 13 00

Fax

0480-45 13 65

E-post

info@kalmarlansmuseum.se